

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

SERIE NOUĂ
NR. XX, 2024

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Colegiul de redacție

Dr. **STEFAN ALEXANDROV** (National Institute of Archaeology and Museum, Sofia), Dr. **SANDA BALESCU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France), Dr. **CONSTANTIN BĂJENARU** (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), Dr. **RADU BĂJENARU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **LUMINIȚA BEJENARU** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române - Filiala Iași), Prof. Dr. **CLIVE BONSALL** (University of Edinburgh, U.K.), Prof. Dr. **NIKOLAUS BOROFFKA** (Deutsches Archäologisches Institut – Eurasien Abteilung, Berlin, Germany), Dr. **PIERRE DUPONT** (Université de Lyon, CNRS, France), Dr. **UWE FIEDLER** (Berlin, Germany), Dr. **RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **DOMINIC MOREAU** (Université de Lille, Centre de recherche HALMA-UMR 8164, France), Dr. **EUGEN NICOLAE** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **CORIOLAN OPREANU** (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), Prof. Dr. **ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), Dr. **ALEXANDER RUBEL** (Institutul de Arheologie, Iași), Dr. **VIORICA RUSU-BOLINDEȚ** (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca), Dr. **ANGELA SIMALCSIK** (Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române – Filiala Iași), Academician **VICTOR SPINEI** (Institutul de Arheologie, Iași), Prof. Dr. **ERIK TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), Prof. Dr. **ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France)

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESCU – redactor-șef
ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, MIRCEA DABÎCA, ADRIAN DOBOȘ, RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, ANDREI MĂGUREANU, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, DANIEL SPĂNU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – membri

RALUCA KOGĂLNICEANU, MĂDĂLINA MIHĂILĂ – secretari de redacție

OFELIA COȘMAN – tehnoredactor
PIERRE DUPONT (limba franceză), **ROXANA DOBRESCU** (limba franceză), **CLIVE BONSALL** (limba engleză), **ADINA BORONEANȚ** (limba engleză) – consultanți limbi străine
ROMEO CÎRJAN – design copertă

www.mcajournal.ro

Orice corespondență se va trimite Comitetului de redacție pe adresa: Str. Henri Coandă nr. 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62 și roxana_dobrescu@yahoo.fr.

Toate lucrările publicate în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* sunt recenzate de specialiști în domeniu.
(peer-reviewed journal)

Revista *Materiale și Cercetări Arheologice* este indexată în următoarele baze de date:
Persée, Copernicus, ERIH PLUS, Scopus, CEEOL, EBSCO și DOAJ.

Redactor Editura Academiei Române: **ADRIAN MIRCEA DOBRE**
Tehnoredactor Editura Academiei Române: **LILIANA LICĂ**

Revista se poate procura contracost la sediul EDITURII ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro, periodice@ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., str. Băiculești, nr. 23, bl. E9, sc. D, ap. 147, camera 1, sector 1, București, tel. 4021-210 6787, e-mail: office@orionpress.ro.

S.C.MANPRESS DISTRIBUTION S.R.L., str. Ziduri Vii, nr. 5, bl. B 18, scara 1, apartament 44, sector 1, București, tel. 4021-312 4801, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro.

DEREX COM S.R.L., Aleea Țebea nr. 2B, sector 4, București, tel.: 0726258546, e-mail: derec_com@yahoo.com.

S.C. CRIS MEDIA PRESS S.R.L., bdul Gheorghe Duca nr. 10-22, sector 1, București, tel. 0722333405, e-mail: office.crismedia@gmail.com.

SUMAR / SOMMAIRE / CONTENTS

PALEOLITIC / PALÉOLITHIQUE / PALAEOLITHIC

Marin CÂRCIUMARU	
Stylistic traditions and conjunctural constraints. The Palaeolithic female figurine from Piatra Neamţ	5

NEO-ENEOLITIC / NÉO-ÉNÉOLITHIQUE / NEO-ENEOLITHIC

Mihaela GOLEA	
Corpusul descoperirilor arheobotanice neo-eneolitice din sud-estul României	17
Corpus of Neo-Eneolithic archaeobotanical finds from south-eastern Romania	

EPOCA BRONZULUI / L'ÂGE DU BRONZE / BRONZE AGE

Stefan ALEXANDROV	
Bronze Age gold torques from Bulgaria	49

EPOCA FIERULUI / L'ÂGE DU FER / IRON AGE

Benno ZICKGRAF, Torsten RIESE, Emilian TELEAGA	
Topographical investigation and magnetometer prospection of the Agighiol tumulus, Tulcea County (4 th century BC)	69
Dragoş MĂNDESCU, Mihai CONSTANTINESCU	
Înmormântări din situl arheologic de la Cetăţeni	77
Burials in the archaeological site from Cetăţeni	

EPOCA GREACĂ / EPOQUE GRECQUE / GREEK PERIOD

Pierre DUPONT	
West-Pontos black-glazed and red-figured wares: towards the end of the illusive attic supremacy?	121
Pierre DUPONT	
Reconsidering Zeest's "Samian" and "Protohasian" archaic lineages of transport amphoras	137
Ergün LAFLI, Martin HENIG	
Hellenistic and Roman gems and jewellery from south-western Turkey	147

EPOCA ROMANĂ / EPOQUE ROMAINE / ROMAN PERIOD

Ciprian CREȚU, Mircea DABÎÇA, Andrei Dorian SOFICARU	
Insights from the South Sector at Histria. New archaeological and anthropological data	171

EPOCA MEDIEVALĂ / ÉPOQUE MÉDIÉVALE / MIDDLE AGES

Alexandru MORINTZ, Marian COMAN	
Cimitirele medievale de la Buftea–La Cârna/Măneşti. O interpretare pe baza monedelor depuse în morminte	211
The medieval cemeteries from Buftea–La Cârna/Măneşti. An interpretation based on the coins in the burials	

Franceska ȘTIRBU, Gabriel VASILE

You can('t) take it with you: the anthropological analysis of the individuals from burials dated with coins
(14th–15th centuries) from the mediaeval cemetery at Buftea 233

Daniela MARCU ISTRATE, Sebastian Ovidiu DOBROTĂ, Botond REZI, Szilárd Sándor GÁL

Noi cercetări arheologice la cetatea Saschiz I. Incinta exterioară 253
New Archaeological Research at Saschiz Fortress I. The Outer Ward

RECENZII / COMPTES RENDUS / BOOK REVIEWS

Sergiu Popovici, *Cultura Usatovo. Arheologia funerară a unei societăți din epoca bronzului/The Usatovo culture. Funeral archaeology of a Bronze Age society*, Cetatea de Scaun Publishing House, Târgoviște, 2023, 475 pagini, 242 planșe, ISBN: 978-606-537-623-6 (*Adina Boroneanț*) 275

Abrevieri / Abréviations / Abbreviations 277

CIMITIRELE MEDIEVALE DE LA BUFTEA – LA CÂRNA/MĂNEȘTI. O INTERPRETARE PE BAZA MONEDELOR DEPUSE ÎN MORMINTE

Alexandru MORINTZ^a, Marian COMAN^b

^a Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, România; e-mail: alexmorintz@yahoo.com

^b Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București, România; Facultatea de Istorie, Universitatea din București, România;
e-mail: marian.coman@istorie.unibuc.ro

Keywords: Wallachia, Middle Ages, Buftea – La Cârna/Mănești site, dating with coins, burial grounds

Abstract: The present paper aims to provide an interpretation of the dynamics of the largest medieval funerary complex known so far in Wallachia (the site of Buftea – La Cârna/Mănești, generically dated between the 14th and 17th centuries), using the coins associated to the burials as a documentary basis. Obviously, such an approach has certain weaknesses, such as the use of a single element of analysis as terminus post quem indicator, the low percentage of burials with coins (less than 7%), etc. However, given the fact that the site was investigated in two distinct stages three decades apart, time bringing great changes in the theory and practice of archaeology, a reference system to report on the various specific aspects of both the earlier and the future research, a system perhaps vulnerable at the moment, but perfectible in time. The purpose of the article is to provide a historical interpretive framework for the archaeological finds from Buftea – La Cârna/Mănești, thus connecting the funerary finds with the socio-economic and political changes that took place in medieval Wallachia, around Bucharest, from the end of the 14th to the beginning of the 17th century.

Cuvinte-cheie: Țara Românească, Evul Mediu, situl Buftea – La Cârna/Mănești, datarea cu monedă, complexe funerare

Rezumat: Lucrarea propune interpretarea dinamicii celui mai mare complex funerar medieval cunoscut în Țara Românească (situl Buftea – La Cârna/Mănești, datat generic între secolele XIV–XVII), folosind ca bază documentară monedele depuse în morminte. Evident, unui asemenea demers îi pot fi găsite numeroase neajunsuri, precum utilizarea unui singur element de analiză, ca indicator terminus post quem, procentajul redus (sub 7%) al mormintelor cu monedă etc. Totuși, având în vedere că situl a cunoscut două etape de investigare distincte, despărțite de circa trei decenii de mari schimbări la nivel teoretic și practic în arheologie, se impune găsirea unui sistem de referință (poate vulnerabil, dar perfectibil) la care să fie raportate atât cercetările anterioare, cât și cele viitoare, direcționate spre diverse aspecte punctuale. Scopul articolului este de a oferi un cadru interpretativ istoric descoperirilor arheologice de la Buftea – La Cârna/Mănești, punând în legătură complexul funerar cu schimbările socio-economice și politice petrecute în Țara Românească medievală, în regiunea din jurul Bucureștiului, de la sfârșitul secolului al XIV-lea și până la începutul celui de-al XVII-lea.

INTRODUCERE

Descoperirea la Buftea – La Cârna/Mănești a celui mai mare complex funerar din Țara Românească medievală, numărând aproximativ 1400 de morminte, a permis inițierea unui amplu proiect de cercetare interdisciplinară, implicând domenii precum arheologia, istoria, numismatica, muzeografia, antropologia și informatica¹. Deși prezentarea și publicarea unor rezultate parțiale a început deja², va fi

nevoie de o perioadă îndelungată înainte ca o imagine de ansamblu, chiar și una schematică, să poată fi conturată. În acest condiții, decizia de a publica un studiu despre dinamica cimitirelor medievale de la Buftea – La Cârna/Mănești poate părea pripită și prematură. Există însă un argument care justifică necesitatea unui asemenea demers sintetic, chiar și într-o fază incipientă a cercetării: nevoia schițării unui cadru interpretativ general la care să se poată raporta ulterior diversele cercetări punctuale. Ubicuitatea interpretării în cercetarea arheologică este un subiect care a stârnit discuții aprinse în ultima jumătate de secol, ducând uneori la adevărate războaie metodologice între adepții arheologiei procesuale, post-procesuale, structuraliste, post-structuraliste, contextuale sau semiotice³. Acceptând că interpretarea istorică este inherent prezentă în orice

¹ În programul de cercetare al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” este inclus proiectul *Societate și putere în Țara Românească (cca 1400 – cca 1600). Studiu de caz: analiza interdisciplinară și interpretarea integrată a complexelor funerare medievale de la Buftea – La Cârna/Mănești (2024–2030)*, coordonat de către Alexandru Morintz. Colectivul de cercetare include arheologi (Cristian Schuster, Dorin Sârbu, Raluca Kogălniceanu, Radu Văcălie), istorici (Marian Coman), numismați (Eugen Nicolae, Aurel Vilcu, Marius Blaskó), muzeografi (Dan Pîrvulescu), antropologi (Gabriel Vasile, Francesca Știrbu, Alexandra Comșa) și informaticieni (Marc Frîncu). Proiectul integrează rezultatele cercetărilor arheologice desfășurate atât în secolul trecut, cât și în perioada 2020–2021. Vezi *infra*, notele 6, 12, 31.

² În 2023 au fost ținute patru comunicări – *Orașul Buftea în lumina vechilor și noilor cercetări arheologice* (Cristian Schuster, Alexandru Morintz și Raluca Kogălniceanu); *Biserica medievală de la Buftea – La Cârna, Mănești. Cercetări preventive din anul 2021* (Dorin Sârbu, Alexandru Morintz); *Cimitirul medieval de la Buftea – La Cârna,*

Mănești. Analiza preliminară a mormintelor duble (Alexandru Morintz, Gabriel Vasile, Francesca Știrbu, Raluca Kogălniceanu, Radu Văcălie); *Descoperirile monetare din cimitirul medieval de la Buftea – La Cârna, Mănești (campaniile 2020–2021)* (Marius Blaskó, Aurel Vilcu, Eugen Nicolae), vezi *Cronica* din SCIVA 73–74, 2022–2023, p. 290–291. Aspectele antropologice ale celei de-a doua comunicări au fost publicate în Știrbu, Vasile 2023.

³ Hodder, Hutson 2003. Chiar dacă, în curând, se împlinesc 40 de ani de la prima ediție, această lucrare clasică ni se pare în continuare un ghid util în toate aceste dezbateri metodologice și teoretice.

cercetare arheologică, credem că ea trebuie formulată explicit pentru a putea fi astfel supusă examinării critice.

Scopul acestui articol nu este de a oferi o prezentare sintetică a cimitirelor, ci de a schița un cadru interpretativ-istoric descoperirilor arheologice de la Buftea – *La Cârna/Mănești*, care ni se pare necesar într-o primă etapă a cercetării. Paradigma interpretativă pe care o propunem este, deopotrivă, ipotetică și temporară. Reconstituirea diacronică a dinamicii unui complex funerar de aproximativ 1400 de morminte de înhumare cu ajutorul a doar 80 de monede, pe care o propunem în studiul de față, ridică un set de obiecții previzibile. Avantajele existenței unui cadru interpretativ general, chiar și a unui care ar putea fi invalidat de analizele ulterioare, depășesc însă eventualele rezerve metodologice. Din întregul inventar funerar descoperit la Buftea – *La Cârna/Mănești*, monedele oferă marja de datare cea mai precisă și, de aceea, cea mai utilă pentru contextualizarea istorică. Este improbabil ca analiza osemintelor sau a celorlalte obiecte, precum inelele, bumbii, țesăturile sau vasele de sticlă, să poată aduce completări la cronologia pe care o oferă monedele. În plus, numărul aparent redus al monedelor capătă o altă semnificație odată ce descoperirile de la Buftea – *La Cârna/Mănești* sunt privite comparativ. Depunerile de monede în practica funerară extracarpatică a secolului al XV-lea, deopotrivă în Țara Românească și în Moldova, sunt extrem de rare, rămânând chiar și în veacul al XVI-lea mai degrabă excepționale⁴.

Prin urmare, cu toate riscurile inerente unui astfel de demers, credem că se poate schița o interpretare spațială și diacronică a contextului funerar de la Buftea – *La Cârna/Mănești*, plecând de la identificarea monedelor, datorată numismaților Eugen Nicolae, Aurel Vîlcu și Marius Blaskó⁵. Scopul unei astfel de schițe interpretative este de a pune în legătură contextul funerar cu schimbările socio-economice și politice petrecute în Țara Românească medievală, de la sfârșitul secolului al XIV-lea și până la începutul celui de-al XVII-lea. Reconstituirea istorică pe care o schițăm în continuare rămâne să fie testată de cercetările și de analizele ulterioare, dar indiferent de confirmarea sau de invalidarea ei finală, menirea acesteia este de a oferi un cadru general la care diferitele cercetări punctuale privitoare la acest context funerar să se poată raporta. Sperăm ca acest cadru istoric ipotetic să genereze o gamă cât mai variată de întrebări de cercetare, venind dinspre arheologie, numismatică, istorie și antropologie, care să ducă la o mai bună înțelegere a situației arheologice

documentate la Buftea – *La Cârna/Mănești* și, implicit, să furnizeze noi informații referitoare la Țara Românească medievală.

CELE DOUĂ ETAPE ALE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA BUFTEA – LA CÂRNA/MĂNEȘTI

Primele cercetări la Buftea – *La Cârna/Mănești* (Fig. 1/a) au fost întreprinse de Muzeul Municipiului București, grație strădaniilor lui Aristide Ștefănescu, în perioada 1972–1983⁶. Remarcabil „arheolog și istoric al Bucureștilor”⁷, Aristide Ștefănescu are meritul de a fi adus importante contribuții și la cunoașterea locuirilor umane de-a lungul timpului pe malurile râului Colentina, în vecinătatea orașului Buftea (Fig. 1/b). El descria astfel configurația zonei sitului *La Cârna/Mănești*, așa cum încă se mai păstra în urmă cu o jumătate de secol: „pe malul drept al râului Colentina, în raza orașului Buftea, în cătunul Flămânzeni, se află un vestigiu asupra căruia până de curând mai stăruia numai legenda. În această zonă, albia râului este largă, creând un lac cu stufăriș. Terasa este mai înaltă, dar brăzdată de numeroase văioage, urme ale scurgerilor de apă din baltacurile ce înconjurau un mamelon pe care se mai păstrează numai un fragment din zidurile bisericii pe care localnicii o numesc *Mănăstirea Cârna*”⁸. Denumirea a stârnit nedumerirea arheologilor și istoricilor, care au considerat-o îndeobște un toponim dublu. Astfel, Panait I. Panait nota că „până în prezent nu cunoaștem nici un izvor intern scris privitor la un așezământ călugăresc, în jurul Bucureștilor, cu denumirea *Cârna* existent în sec. XVI–XVII”⁹, iar Aristide Ștefănescu observa resemnat că „toponimul rămâne enigmatic, fără să putem bănui asocierile făcute de cei ce o numesc astfel”¹⁰. Dacă, însă, separăm cele două toponime, a căror alăturare a fost cel mai probabil ulterioară apariției lor, atunci originea lor se lămurește. *Mănăstirea* este, cel mai probabil, un ecou al stăpânirii respectivei moșii de către mănăstirea Radu Vodă din București, în vreme ce *Cârna*, după cum au arătat geografii, definește etimologic o amenajare menită a facilita în trecut traversarea apelor curgătoare sau a lacurilor¹¹.

Aristide Ștefănescu a publicat doar o parte a rezultatelor cercetărilor sale, sub forma unor rapoarte, articole sau studii¹². Investigațiile sale au plecat de

⁴ Rusu 2022, p. 482.

⁵ Întreaga informație referitoare la monede ne-a fost oferită de către colegii de la Cabinetul Numismatic al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, cărora le mulțumim și pe această cale. Monedele descoperite la Buftea-*La Cârna/Mănești* vor face obiectul unor studii distincte. Incluziunea într-un singur studiu a analizei istorice și a celei numismatice, chiar dacă cele două sunt strâns legate, ar fi dus la supradimensionarea textului și la o diminuare a coerenței sale. Pentru prezentul studiu, ne-am limitat la un tabel conținând lista complexelor funerare date cu monede descoperite în perioada 2020–2021, dispus ca Anexă la finalul textului, la care vor fi făcute, de fiecare dată, trimiterile necesare.

⁶ După prima campanie arheologică, derulată în anul 1972 și coordonată de către Panait I. Panait (Ștefănescu 1975, nota 29), cercetările au fost continuate de către Aristide Ștefănescu (Panait 2005, p. 138). Carnetele sale de șantier, aflate în arhiva Muzeului Municipiului București, conțin observațiile cercetărilor de teren anuale, derulate neîntrerupt până în anul 1983.

⁷ Panait 2007; pentru viața și activitatea lui Aristide Ștefănescu, a se vedea și Panait 2006.

⁸ Ștefănescu 1975, p. 387.

⁹ Panait 2005, p. 134.

¹⁰ Ștefănescu 2005, p. 281.

¹¹ Chiriță, Badea 1990.

¹² Ștefănescu 1975; 1978; 1979a; 1979b; 1980; 1981; 1983; 1992; 1993; 2005.

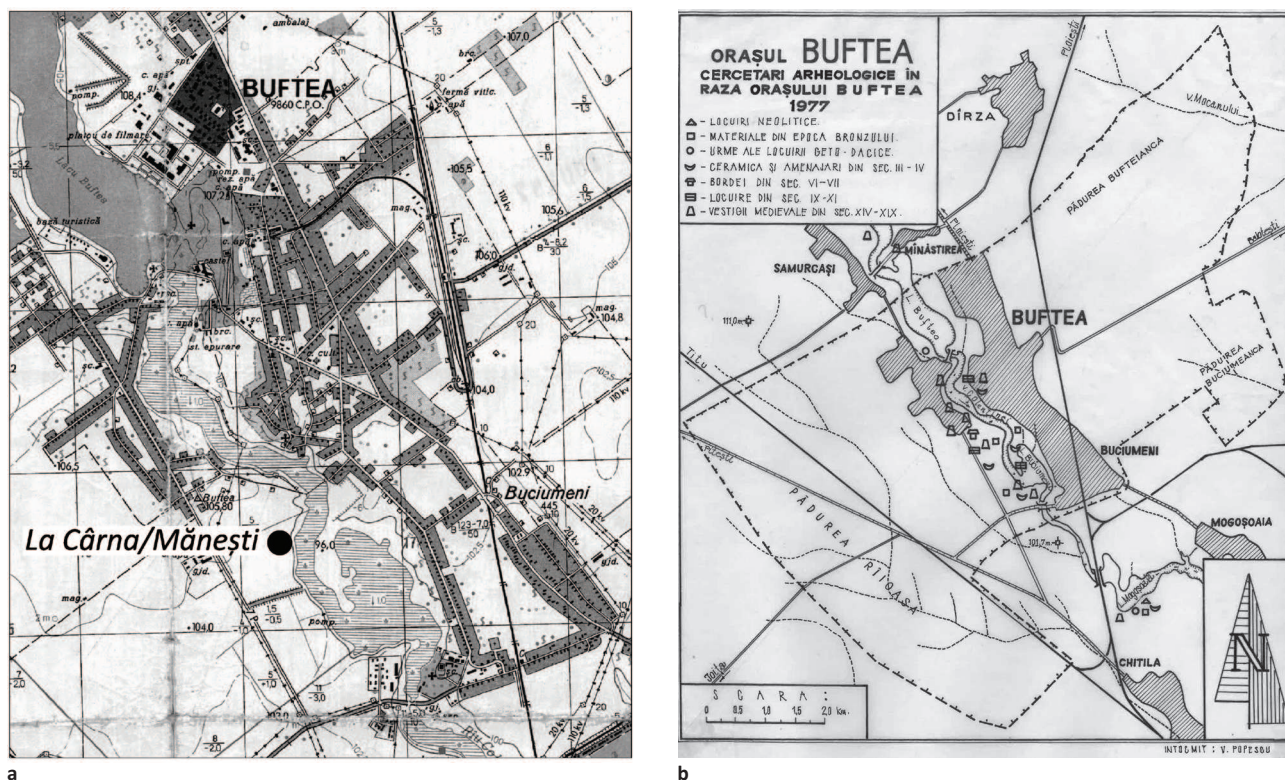

Figura 1. a) Poziționarea sitului Buftea – La Cârna/Mănești (detaliu hartă, scară 1:25 000); b) cartarea siturilor de pe malurile râului Colentina, efectuată de către Aristide Ștefănescu (plan din arhiva Muzeului Municipiului București).

Figure 1. a) Location of the site from Buftea – La Cârna/Mănești (detail on the 1:25 000 map); b) Aristide Ștefănescu's mapping of the sites along the banks of the Colentina River (plan from the archive of the Museum of the Municipality of Bucharest).

la biserică, ajungând abia apoi la contextul funerar, o succesiune care a influențat direct felul în care și-a gândit întregul demers de cercetare. În momentul primei investigații arheologice, din biserică mai era încă vizibilă, deasupra solului, o parte din ziduri (Fig. 2/a). Documentând vestigiile păstrate¹³, Aristide Ștefănescu a propus o datare după criteriile tipologice. Având „plan trilobat, pronas boltit semicilindric și naosul supraînălțat cu o turlă, întâlnit la câteva monumente înrudite: biserica Mănăstirii Valea – Argeș, ridicată în 1537, paraclisul bolniței Mănăstirii Cozia, construit la 1542 și biserica Curtea veche din București, edificată de Mircea vodă Ciobanu în jurul anului 1550”, biserica „se înscrie în coordonatele mijlocului secolului al XVI-lea”¹⁴. Odată stabilit acest interval ipotetic de construcție, Aristide Ștefănescu a recurs la sursele documentare pentru a identifica potențialul ctitor. La 15

iunie 1577, Alexandru al II-lea Mircea emitea un document, prin care dăruia mănăstirii Sfintei Troițe din București moșia Mănești, despre care spunea că ar fi fost a bunicului său¹⁵. Punând în legătură acest document cu datarea tipologică a bisericii, Ștefănescu avansa patru variante de ctitori – Mihnea cel Rău, Radu de la Afumați, Alexandru II Mircea și Mănăstirea Sfânta Troiță – optând pentru cea de-a treia dintre ele¹⁶. Dincolo de temeinicia datării și identificării ctitorului, asupra căreia vom reveni într-un studiu separat¹⁷, este important de subliniat că cercetarea lui Aristide Ștefănescu la Buftea – La Cârna/Mănești a început cu investigația ruinelor bisericii. Abia după aceea, odată cu descoperirea concentrării de morminte din jurul bisericii, cercetarea arheologică s-a îndreptat și asupra contextului funerar. Inevitabil, întrebarea-cheie în jurul căreia și-a construit întregul demers Aristide Ștefănescu a fost aceea a raportului dintre lăcașul de cult și morminte.

Cele 51 de morminte investigate în jurul bisericii, dintre care cinci au conținut monede¹⁸, au fost considerate

¹³ „Se mai păstrează parte din zidul sudic al pronasului și ceva mai mult din zidul de pe aceeași latură al naosului, precum și jumătate din absida poligonală la exterior și semicirculară la interior. Pe această parte, biserica prezenta și două ferestre, una în absidă și cealaltă către zona despărțitoare dintre naos și pronas” (Ștefănescu 1975, p. 387); „măsura 16 metri la interior și 18,5 metri la exterior – pe axul est-vest și 8, respectiv 10,20 – pe axul nord-sud, în zona absidelor laterale” (Ștefănescu 1978, p. 183). Biserica este studiată în cadrul proiectului de cercetare aflat în derulare la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” de către Dorin Sârbu și Alexandru Morintz.

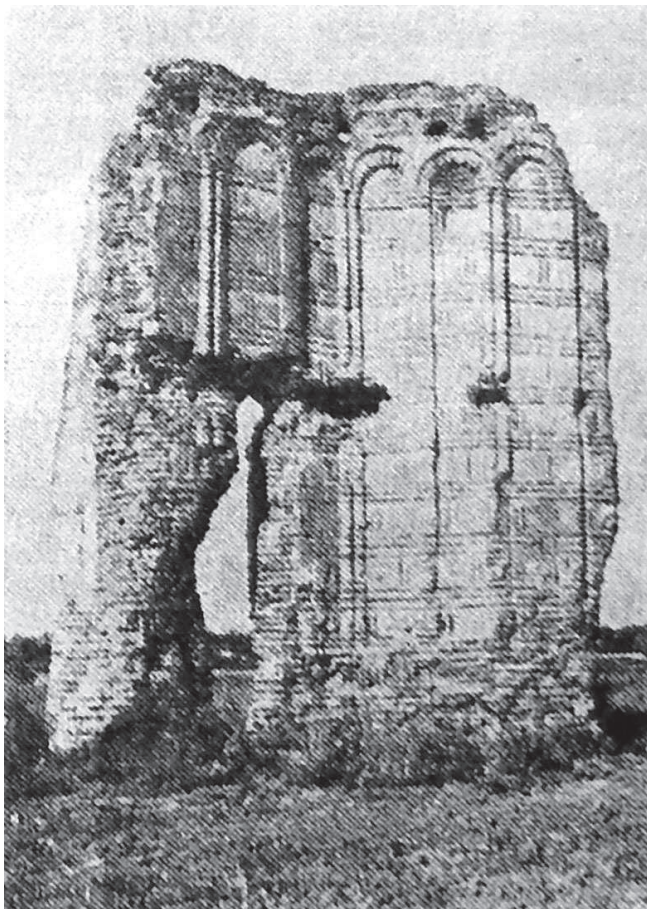
¹⁴ Ștefănescu 1978, p. 184.

¹⁵ Ultima ediție a documentului este în DRH-B, 1996, doc. 91. Pentru constituirea domeniului mănăstirii Radu Vodă, vezi Teleman 2017.

¹⁶ Ștefănescu 1978, p. 183.

¹⁷ Studiul urmează să fie publicat de Dorin Sârbu și Alexandru Morintz.

¹⁸ Identificarea monedelor a fost făcută de către Maria Grigoruță (Muzeul Municipiului București) și Elena Isăcescu (Cabinetul Numismatic al Academiei Române) (Ștefănescu 1975, p. 388–389 și nota 6). Lista monedelor în ordine cronologică: M. 38 – Regatul Poloniei, Ludovic II

a

b

Figura 2. Biserica de la Bufta – La Cârna/Mănești: a) imagine din perioada cercetărilor lui Aristide Ștefănescu, o parte din zidurile bisericii erau încă vizibile la suprafața solului (Ștefănescu 1978, fig. 1); b) fotografie aeriană efectuată în 2021, moment în care nu se mai păstra decât fundația bisericii (fotografie aeriană efectuată de către Silviu Ene și Mihai Florea).

Figure 2. The church from a Bufta – La Cârna/Mănești: a) image taken during Aristide Ștefănescu's excavations when the walls of the church was partly still visible (Ștefănescu 1978, fig. 1); b) 2021 aerial photo when only the foundation of the church still existed (photo taken by Silviu Ene and Mihai Florea).

ca aparținând aceluiași spațiu funerar, notat de către Aristide Ștefănescu drept cimitirul I de la Buftea – *La Cârna/Mănești*¹⁹. Datarea mormintelor cu ajutorul monedelor, începând cu prima jumătate a secolului al XVI-lea și până la începutul celui de-al XVII-lea²⁰, distribuția lor spațială în raport cu biserica²¹ și existența a numeroase suprapuneri²² nu puteau însă fi ușor conciliate cu cronologia ctitoririi lăcașului de cult propusă de către Ștefănescu. Extinderea cercetărilor la est de biserică, spre malul râului Colentina, a complicat încă și mai mult lucrurile, pentru că a condus la identificarea unui nivel medieval mai vechi, care fusese surprins doar sporadic în zona bisericii și a cimitirului I. Această situație l-a determinat pe Aristide Ștefănescu să afirme: „existența unui nivel feudal mai vechi, sub cel aferent bisericii de zid și înhumărilor din jurul său, conținând materiale rare în zona lăcașului, și mai bogate către firul apei, databile în sec. XIV–XV, sunt dovezi evidente ale existenței satului cu mult înainte de mențiunea lui în documente”²³. Referitor la mormintele descoperite în această zonă, el considera că ar face parte dintr-un cimitir anterior²⁴, pe care l-a desemnat cimitirul II și din care „au fost cercetate circa 300 morminte, databile în secolele XIV–XV”²⁵. Spre deosebire de cimitirul I, pe care Aristide Ștefănescu îl pune în directă legătură cu biserica de zid, în cimitirul II nu a fost documentată existența vreunui lăcaș de cult²⁶. Celor două cimitire li s-a adăugat apoi un al treilea, o grupare de morminte medievale, situată la circa 150 metri nord de primele două, datate din secolele XIV–XV. Acesta ar fi fost parțial contemporan cu cimitirul II, încetându-și funcționarea mai devreme,

nefiind documentate „monede care să indice practicarea înhumărilor la mijlocul veacului XV”²⁷. Ipoteza lui Aristide Ștefănescu este că cimitirele II și III „au funcționat paralel, cel puțin o perioadă de timp, după care s-a renunțat la cimitirul III, mai depărtat de așezare”²⁸. Totodată, constatând că numărul și densitatea mormintelor sunt considerabil mai mici decât în cimitirul II, el sugera că „s-a renunțat la acest loc destinat înhumărilor [cimitirul III] înainte de a se produce suprapuneri și îndesiri”²⁹, fenomen documentat în cazul cimitirelor I și II. În absența oricăror urme arheologice, Aristide Ștefănescu postula existența unui locaș de cult pentru cimitirele II și III, ezitând însă între varianta unei biserici de lemn sau a unor biserici-bordei³⁰.

Prin urmare, cercetările lui Aristide Ștefănescu asupra complexului funerar de la Buftea – *La Cârna/Mănești* au stat sub semnul relației cimitir–biserică. Pentru perioada secolelor XIV–XV ar fi existat două cimitire (II și III) parțial contemporane, situate la mică distanță unul de altul, iar în veacurile XVI–XVII un singur cimitir (I), concentrat în jurul unei biserici (deși, chiar potrivit analizei lui Ștefănescu, cel puțin o parte a cimitirului antedatează ctitorirea bisericii). Reconstrucția dinamicii cimitirelor de la Buftea – *La Cârna/Mănești* ar fi fost, așadar, următoarea: înainte de mijlocul secolului al XV-lea, în mormântările în cimitirul III au încetat, rămânând în uz doar cimitirul II, pe malul drept al râului Colentina. Ulterior, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, s-a produs o translație spre vest a spațiului funerar (cimitirul I), în jurul bisericii recent construite. Apoi, înainte de mijlocul secolului al XVII-lea, atât biserica, cât și cimitirul aferent au fost abandonate.

Cercetările în situl Buftea – *La Cârna/Mănești* au fost reluate în perioada 2020–2021, în cadrul unui proiect de cercetare arheologică preventivă³¹, derulat de către Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. De această dată,

Jagiello (1506–1526), 1525, denar; M. 26 – Imperiul Otoman, Murad III, 1574–1595, dirhem fals; M. 35 – Imperiul Otoman, Ahmed I, 1603–1617; M. 37 – Imperiul Otoman, stare precară, sfârșitul secolului al XVI-lea sau prima jumătate a secolului al XVII-lea, aspru; M. 49 – Imperiul Otoman, stare precară, sfârșitul secolului al XVI-lea sau prima jumătate a secolului al XVII-lea, aspru. Alte artefacte descoperite în morminte: inel și vas de sticlă (M. 26); cuțit și furculiță, cu mânerul din lemn, respectiv, os (M. 37).

¹⁹ Ștefănescu 2005, p. 283.

²⁰ Ștefănescu 1975, p. 388–389.

²¹ Ștefănescu 1975, p. 388.

²² Existența spre nord și sud a numeroase suprapuneri de morminte a permis documentarea unui caz deosebit de interesant: mormântul M. 38, cu cea mai timpurie monedă, este suprapus de M. 37, cu una dintre cele mai târzii monede, descoperite în cimitirul I (Ștefănescu 1975, p. 389).

²³ Ștefănescu 1975, p. 388.

²⁴ Ștefănescu 1975, p. 391.

²⁵ Ștefănescu 2005, p. 284. Și în cazul cimitirului II, datarea în sec. XIV–XV s-a făcut pe baza monedelor. Pentru campania din 1978 se menționează descoperirea a 13 monede; acestora li se adaugă: 23 inele cu chaton discoidal și veriga cu capetele lipite sub placă, opt verigi din argint, trei inele având chaton-ul și veriga lucrate dintr-o bucată, două inele cu o protuberanță globulară, un inel incomplet, o verigă torsionată din fier, trei cercei, precum și numeroase cataramă de diverse forme și dimensiuni, nasturi-bumbeșori, resturi textile etc. (Ștefănescu 1979a, p. 376; 1981, p. 144).

²⁶ Deși, comparativ cu cimitirul I, densitatea mormintelor este mai redusă, „existând chiar largi spații goale (6 x 6 m), n-a putut fi identificată o construcție legată de practicile de cult ale locuitorilor, sau de ritul înhumării” (Ștefănescu 1979a, p. 376; 1981, p. 144).

²⁷ Ștefănescu 1983, p. 81. Identificarea monedelor a fost făcută de către Octavian Iliescu (Cabinetul Numismatic al Academiei Române) (Ștefănescu 1980 și nota 7). Dacă în cimitirul III monedele par să indice, starea de conservare fiind precară, ca emitent pe Mircea cel Bătrân (1386–1418), cea mai târzie monedă din cimitirul II este datată în 1441, emisă de către Regatul Ungariei (Ștefănescu 1993, p. 481).

²⁸ Ștefănescu 1993, p. 481.

²⁹ Ștefănescu 1993, p. 481.

³⁰ „Cu siguranță că bisericile de lemn, prezente în număr mare chiar și în secolele următoare în oraș, puteau fi prezente și în așezările sătești. Dar atât timp cât bordeiul era cea mai răspândită locuință, nu este exclus, cel puțin pentru satele din Câmpia Română, să fi fost larg uzitată și biserica-bordei” (Ștefănescu 1979a, p. 376; 1981, p. 144).

³¹ Cercetările arheologice de teren s-au desfășurat, cu intermitențe, în perioada noiembrie 2020 – octombrie 2021 și au fost coordonate de către Alexandru Morintz. La cercetări au participat colegi din cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” (Cristian Schuster, Dorin Sârbu, Raluca Kogălniceanu, Despina Măgureanu, Mircea Dabîca, Adrian Dobos, Erwin Gáll, Anca Ganciu, Adrian Bălășescu, Valentin Dumitrașcu, Mihaela Golea), alți specialiști (Radu Văcălie, Elek Popa, Bianca Profirean, Franceska Știrbu, David Baciuc), precum și studenți și masteranzi ai Facultăților de Istorie și Biologie ale Universității din București (Claudia Albulescu, Georgiana Elena Bezna, Alexa Carcioiu, Jeanine Cruțeru, Andreea Dumitrescu, Ștefan Gaftonianu, Bianca Iosub, Andrei Mirea, Andrei Daniel Neagu, Ana-Maria Neatu, Sebastian Onofrei, Bianca Panait, Andreea Perjoc, Iris Pisicar, Nicolae Șogor, Andreea Toma, Andreea Gabriela Tudor).

a fost excavată aproape întreaga suprafață a sitului și au fost documentate încă aproximativ 1000 de morminte. Adăugând și cele circa 400 de morminte cercetate anterior³², se poate vorbi despre cel mai mare complex funerar medieval documentat în Țara Românească. Spre deosebire de Aristide Ștefănescu, care, după cum am arătat, a așezat în centrul demersului său raportul dintre cimitir și biserică³³, abordarea noastră propune o interpretare diacronică a complexului de la Bufta – *La Cârna/Mănești* pe baza distribuției spațiale a monedelor.

Integrarea campaniilor de săpături conduse de către Aristide Ștefănescu în analiza noastră a putut fi făcută doar parțial, pentru că absența publicării unui plan general al cercetărilor efectuate în perioada 1972–1983 creează dificultăți în stabilirea unei corelații spațiale exacte cu planul cercetărilor derulate în anii 2020–2021³⁴ (Fig. 3). Consemnările lui Aristide Ștefănescu indică prezența unui anumit tip de monedă în cimitirul I, II sau III, nu însă și localizarea precisă în cadrul respectivului cimitir. Dezavantajul este însă unul minor, atâta vreme cât am păstrat identificarea celor trei cimitire distincte propusă de către acesta, chiar dacă am nuanțat dinamica lor spațială și evoluția lor istorică. Identificarea pe teren a celor trei elemente de reper, utilizate de către Aristide Ștefănescu (biserica, malul râului Colentina și canalul de irigație), a permis poziționarea cimitirelor I, II, și III. Forma și dimensiunile acestora au un caracter orientativ, neputând fi încă figurate, din motivele precizate mai sus, zonele cercetate de către Aristide Ștefănescu. Comparativ cu anii 1972–1983, configurația terenului a cunoscut schimbări majore. Zona mai înaltă pe care era situată biserica, precum și văioagele semnalate anterior mai pot fi sesizate doar la răsăritul sau apusul soarelui. Intensele lucrări agricole au făcut ca terenul să devină aproape plat, cu o ușoară înclinare spre malul râului Colentina. În consecință, analiza noastră are la bază planul noilor cercetări, din anii 2020–2021, folosind, ca un important reper comparativ, informațiile anterioare.

DISTRIBUȚIA SPAȚIALĂ ȘI TEMPORALĂ A MONEDELOR

Baza documentară a prezentului studiu o constituie monedele descoperite în perioada 2020–2021 (Anexă). În cele mai multe cazuri, acestea au putut fi documentate *in*

situ, fiind astfel precizată poziția în raport cu scheletul. Au fost însă și situații în care prezența lor nu a putut fi depistată decât la demontarea mormântului. În două cazuri³⁵, monedele au fost recuperate ulterior, în laborator, în pământul prelevat împreună cu oasele umane. Dintre cele 85³⁶ de monede descoperite, 80 au permis datarea a 66 de complexe funerare³⁷. Cu foarte rare excepții, în acestea a fost găsită câte o singură piesă³⁸. Majoritatea monedelor prezintă perforații, în general una (pe margine) și mai rar două (în centru), sugerând intenția de agățare, respectiv, fixare (sub forma unui nasture sau inel)³⁹. Cronologic, distribuția monedelor acoperă un interval de aproape două secole și jumătate. Cele mai timpurii monede au fost emise de Mircea cel Bătrân (1386–1418), în prima parte a domniei, iar cele mai târzii de Osman II (1618–1622)⁴⁰.

Metodologia analizei de față a fost stabilită astfel încât să asigure interpretarea dinamicii funerare pe baza distribuției cronologice și spațiale a complexelor dateate cu monede. Prin urmare, demersul a necesitat o ridicare topografică precisă a sitului și utilizarea unor noțiuni elementare de statistică descriptivă. Cea mai mare parte a ridicării topografice în vederea redactării planului general al sitului a fost realizată cu stația totală⁴¹. În cazul complexelor funerare a fost determinată poziția a ceea ce noi am denumit „axul mormântului”. Întrucât, în foarte puține cazuri, a putut fi surprinsă groapa mormântului sau alte amenajări funerare⁴², acest ax a fost definit prin două

³⁵ Monedele proveneau din cpl. 690 A/B și cpl. 824 (Anexă, nr. 13, respectiv, 34).

³⁶ Două monede, depuse în cpl. 572, respectiv cpl. 1253, nu au putut fi identificate; din păcate, prima provenea din unul dintre puținele morminte din care a putut fi prelevat material textil. O altă monedă (Uniunea Polono-Lituaniană, Sigismund III, 1622, Dreipolker) a fost recuperată din zona șantierului. Alte două monede provin din complexe nefunerare (gropi, cpl. 851, cpl. 1314A); nu prezentau perforații, prin urmare, probabilitatea de a proveni accidental din morminte este foarte mică (a se vedea și nota 39).

³⁷ Deci, dintr-un total de circa 1000 de morminte cercetate în perioada 2020–2021, mai puțin de 7% au putut fi dateate cu monede.

³⁸ Dintre cele 66 complexe, 62 (93,94%) conțin o singură o monedă. În doar trei cazuri (cpl. 117, cpl. 1244 A/B și cpl. 1250), au fost găsite câte două piese și, într-un singur caz, 12 monede (cpl. 129). Atragem însă atenția că în primele două cazuri este vorba de morminte duble (la fiecare schelet aflându-se câte o monedă), iar în al patrulea, respectivele monede compuneau o salbă.

³⁹ Din totalul de 80 de monede, 57 (71,25%) prezentau câte o singură perforație. De menționat însă că în cazul a 12 monede (din cpl. 129) perforația se explică prin faptul că piesele compuneau o salbă. Alte trei monede (3,75%) prezentau câte două perforații. Doar 20 de monede (25%) nu prezentau urme de perforare.

⁴⁰ Cpl. 359 și cpl. 550 (Anexă, nr. 1 și 2), respectiv, cpl. 214 și cpl. 219 (Anexă, nr. 64 și 65).

⁴¹ La începutul cercetărilor, pentru scurt timp, complexe arheologice erau înregistrate periodic (de regulă, săptămânal), cu ajutorul unui echipament GPS, asigurat de către beneficiar. Complexitatea lucrărilor, precum și ritmul susținut al acestora, în contextul unor cercetări preventive, a impus efectuarea măsurătorilor topografice simultan cu documentarea complexelor. Astfel, s-a recurs la utilizarea stației totale; aceasta s-a aflat în permanență pe șantier, putând fi folosită ori de câte ori era nevoie. Ridicarea topografică și planul general al sitului au fost efectuate de către Alexandru Morintz.

⁴² Doar în câteva cazuri izolate au fost documentate mici fragmente de lemn sau cuie, care să indice prezența sicriului.

³² În perioada 1972–1983 au fost cercetate circa 400 morminte: 51 – în cimitirul I, circa 300 – în II și 43 – în III.

³³ Merită revăzută teza polemică a lui Adrian Andrei Rusu a „creștinismului fără biserici” care taxează, întru totul justificat, ușurința cu care arheologii români au postulat existența unor biserici de lemn în absența oricăror urme arheologice (Rusu 2008).

³⁴ Această problemă apare frecvent în cazul unor situri arheologice cercetate de-a lungul unor perioade îndelungate de timp, în care atât mijloacele tehnice, cât și obiectivele științifice au cunoscut variații semnificative. Rămâne un deziderat pentru viitorul apropiat ca, pe baza documentației lui Aristide Ștefănescu din arhiva Muzeului Municipiului București (carnete de șantier, schițe și planuri la scară), să poată fi redactat un plan general unitar, care să cuprindă toate complexele arheologice cercetate în situl Bufta – *La Cârna/Mănești*.

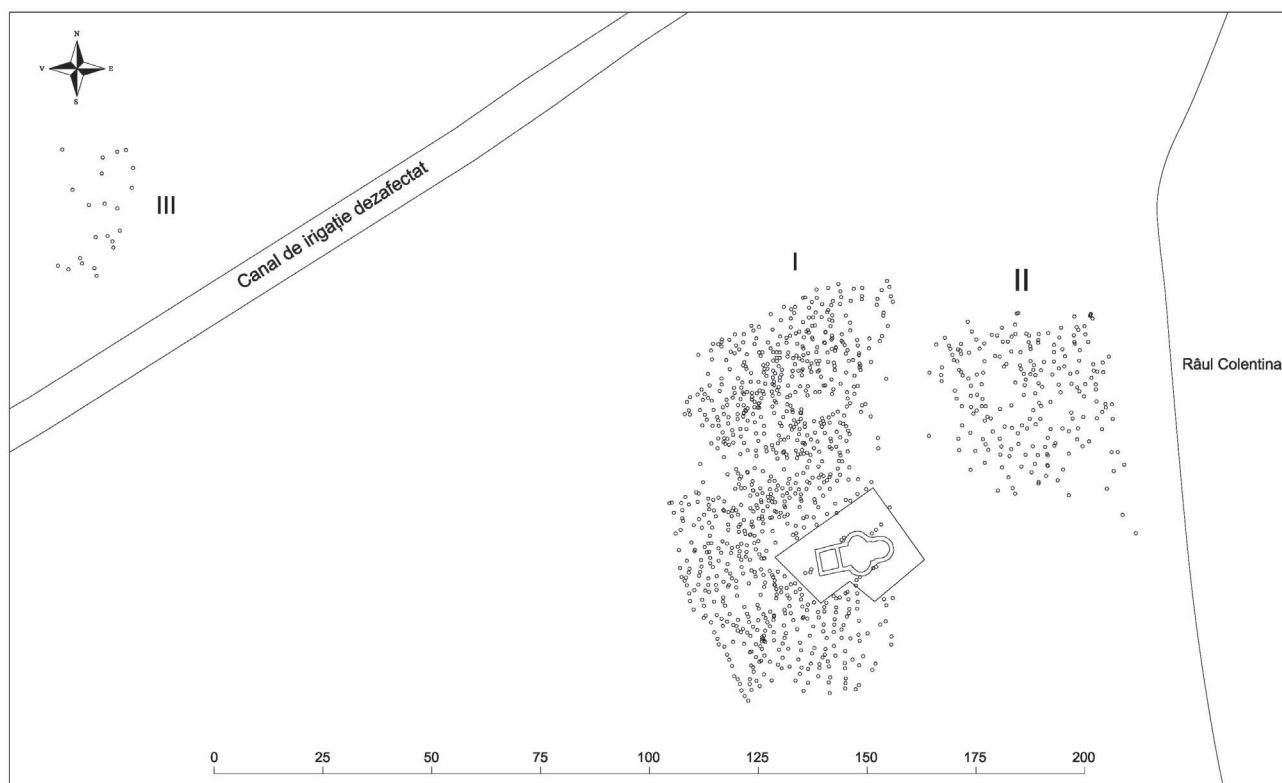

Figura 3. Contextul funerar de la Buftea – La Cârna/Mănești; zonele cu vestigii funerare medievale: cimitirele I, II și III și biserica.

Figure 3. The funerary context from Buftea – La Cârna/Mănești; the areas with medieval funerary remains: cemeteries I, II and III and the church.

Figura 4. Cpl. 129, mormântul cu salba compusă din 12 monede; câteva sunt vizibile în imagine, în zona creștetului.

Figure 4. Cpl. 129, a burial containing a necklace of 12 coins; a few coins are visible in the image, in the upper head.

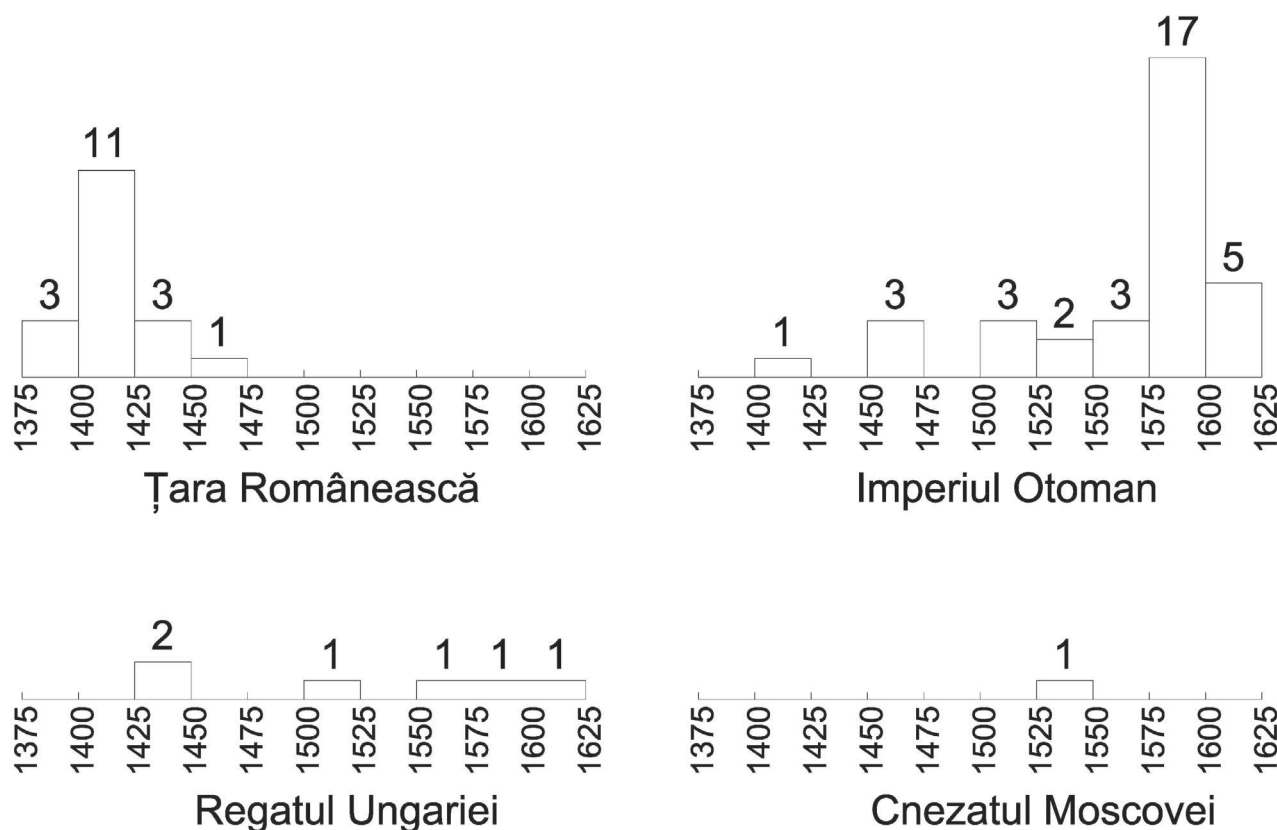

Figura 5. Reprezentarea grafică a complexelor datate cu monede în funcție de statele emitente (Țara Românească, Imperiul Otoman, Regatul Ungariei și Cnezatul Moscovei).

Figure 5. Graphical representation of the burials dated with coins according to the issuing states (Wallachia, the Ottoman Empire, the Kingdom of Hungary and the Principality of Moscow).

puncte: unul la „cap” și celălalt la „picioare” (de exemplu, Fig. 4). În toate cazurile în care poziția scheletului a putut fi identificată, aceasta indică depunerea defunctului întins pe spate. De regulă, orientarea a fost pe direcția vest-est, dar au existat și unele excepții (de exemplu, nord-sud). Mai trebuie menționat că, deși stația totală poate asigura o poziționare foarte precisă, cu o abatere de doar câțiva milimetri, ar fi eronat să atribuim aceeași precizie tuturor măsurătorilor efectuate de către noi. Astfel, dacă în cazul ridicării fundației bisericii am putut obține o asemenea precizie, în cazul axelor mormintelor intervine alegerea subiectivă în a stabili capetele axului (Fig. 4), din cauza stării de conservare a scheletului sau deplasării (alunecării) craniului sau altor oase. Totuși, chiar și cu o eroare de poziționare de 1–2 cm, axele pot face obiectul unor studii referitoare la orientarea mormintelor⁴³. În cele ce urmează, am urmărit însă doar poziționarea planimetrică a mormintelor în care s-au găsit monede, orientarea acestora ne reprezentând interes pentru moment. Prin urmare, pentru simplificare, am decis să reprezentăm pe plan fiecare mormânt printr-un singur punct, dispus convențional la

jumătatea axului. Astfel, dispersia monedelor va putea fi urmărită prin aria de distribuție a unor puncte, marcate prin cercuri pline. Această dispersie va fi reprezentată pe planșe separate, pe criterii cronologice, în funcție de emitent sau combinând cele două criterii.

Monedele descoperite în complexul de la Buftea – La Cârna/Mănești sunt de origine munteană, otomană, ungară și moscovită. După cum se poate observa în Fig. 5, numărul acestora variază considerabil. Cele mai numeroase (57,63%) sunt cele otomane, care au permis datarea a 34 de complexe funerare, dispuse în intervalul cronologic 1422–1622⁴⁴. Urmează apoi monedele emise de domnii Țării Românești (18, reprezentând 30,51%), încadrate în perioada cca 1390–1462/1475⁴⁵. Acestora li se mai adaugă cele șase complexe funerare (reprezentând 10,17%), datate cu monede emise de regatul Ungariei și unul singur (1,69%)

⁴⁴ Cpl. 1154 (Anexă, nr. 14: Imperiul Otoman, Murad II (1421–1444; 1446–1451), anul Hegirei 825 (= 1422 d.Hr.), aspru), respectiv, cpl. 214 și 219 (Anexă, nr. 64, respectiv 65; în ambele morminte s-a găsit același tip de monedă: Imperiul Otoman, Osman II (1618–1622), aspru).

⁴⁵ Cpl. 359 și cpl. 550 (Anexă, nr. 1 și 2; ambele monede au fost identificate similar: Țara Românească, Mircea cel Bătrân? (1386–1418), prima parte a domniei, ducat de tip comun), respectiv, cpl. 1605 (Anexă, nr. 24, Țara Românească, Radu cel Frumos (1462–1475, cu întreruperi), ducat).

⁴³ Un studiu asupra acestei probleme este în pregătire de către Marc Frîncu și Alexandru Morintz.

conținând o dengă a lui Ivan al IV-lea⁴⁶. Informațiile cele mai importante au fost obținute pe baza monedelor Țării Românești și a celor otomane care, din punct de vedere cronologic, nu se întrepătrund, ci se succed. De altfel, după cum se poate constata și din Fig. 5 (partea de sus), repartitia pe intervale cronologice de 25 ani a celor două emisiuni monetare este asemănătoare unei curbe Gauss. O dovadă în plus că cele două emisiuni monetare au evoluat independent în timp, declinul treptat al ducaților munteni fiind urmat de înmulțirea graduală a asprilor otomani. Distribuția spațială a complexelor în funcție de emitent (Fig. 6)⁴⁷ evidențiază sugestiv preponderența monedelor emise de către Țara Românească și a celor otomane în două spații funerare distincte (cimitirul II, respectiv, cimitirul I). Credem că acest aspect conferă contextului funerar medieval de la Buftea – La Cârna/Mănești o însemnătate deosebită, prin documentarea arheologică a unui moment istoric de răscruce, survenit în a doua jumătate a secolului al XV-lea: încetarea emisiunilor monetare locale și înlocuirea acestora, într-o manieră covârșitoare, cu cele otomane⁴⁸.

Așadar, analiza numismatică a permis identificarea emitentului și a intervalului emiterii pentru un număr de 80 monede descoperite în 66 de morminte (a se vedea Anexa). Chiar dacă monedele oferă doar un *terminus post quem* pentru datarea mormintelor, având în vedere caracteristicile depunerilor funerare, ele constituie un reper util pentru analiza diacronică a cimitirelor. Firește, cronologia stabilită pe baza monedelor nu trebuie absolutizată, întrucât acestea nu oferă o „datare exactă a mormintelor”⁴⁹. Monedele depuse în mormintele din cimitirele medievale târzii constituie însă un punct de reper pentru o cronologie relativă⁵⁰, care, cu anumite precauții, poate fi extrapolată într-o cronologie absolută. Precauțiile metodologice privesc gradul de uzură a monedelor, care reflectă durata în care s-au aflat în circulație, diferențele dintre diversele tipuri de emisiuni monetare și chiar un anume specific cultural local. În cazul complexului funerar de la Buftea – La Cârna/Mănești, toate indiciile sugerează practica depunerii în mormânt a unei monede „bune”, aflate în circulație. Mai întâi, starea de conservare a monedelor a permis identificarea emitentului, ele nefiind supuse unei uzuri îndelungate. În plus, cele mai multe monede erau intens folosite pe plan local, având îndeobște un interval mai restrâns de circulație. Cele mai multe dintre

mormintele din cimitirele II și III sunt datate cu monedă muntenească din primele decenii ale veacului al XV-lea, în vreme ce în cimitirul I predomină aspri otomani din secolul al XVI-lea. În ambele cazuri, corpusul monetar este relativ omogen cronologic – nu se întâlnesc cazuri care să se abată semnificativ de la media statistică (e.g. monede anterioare sfârșitului secolului al XIV-lea) – și geografic. Monedele care pot fi considerate rare, fie datorită valorii lor, fie a depărtării geografice a locului de emisie, și care oferă inevitabil un interval de datare mai amplu, sunt excepționale: un caz de tezaurizare cu monedă ungurească și un mormânt cu o dengă a lui Ivan al IV-lea⁵¹. Datarea altor câtorva morminte cu ajutorul unor monede ungurești îndeamnă la precauție, pentru că acestea ar fi rămas în circulație un timp mai îndelungat în Țara Românească în veacurile XV–XVI, cel puțin dacă judecăm după conținutul tezaurelor⁵². Din cele opt cazuri de morminte databile cu monedă ungurească atestate la Buftea – La Cârna/Mănești, unul permite verificarea datării, pentru că în mormânt a fost depusă și o a doua monedă, de origine muntenească. Or, emitenții celor două monede, domnul Țării Românești și regele Ungariei, au fost contemporani⁵³. Prin urmare, toate indiciile sugerează că practica funerară de la Buftea – La Cârna/Mănești, în ambele perioade de existență a cimitirelor medievale, presupunea depunerea unor monede locale, aflate încă în circulație.

Pentru a surprinde distribuția cronologică, am optat pentru repartizarea succesivă a mormintelor în intervale temporale de 100, 50, respectiv 25 de ani⁵⁴ (Fig. 7). În cazul intervalelor de un secol (Fig. 7/a), distribuția complexelor pare compactă, sugerând o creștere progresivă în intensitate, la început redusă (secolul al XIV-lea), apoi accelerată (secolul al XV-lea), atingând un nivel maxim (secolul al XVI-lea), la final diminuându-se până la dispariție (secolul al XVII-lea). Odată însă ce sunt folosite intervalele de 50 de ani (Fig. 7/b), imaginea de ansamblu se schimbă semnificativ. În primul rând, se constată o comprimare cu circa un secol a perioadei în care se încadrează complexe, între a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a celui de-al XVII-lea. În al doilea rând, și cel mai important, distribuția numărului de complexe înregistrează fluctuații majore. Pot fi distinse două „vârfuri”, unul între 1400–1450 și altul între 1550–1600. Numărul complexelor din aceste două perioade este de 37 (62,71%), aproape două treimi din totalul de 59. Noua distribuție temporală reiese și mai clar odată ce sunt folosite intervalele de 25 de ani (Fig. 7/c). Astfel, perioada în care se încadrează complexe funerare se reduce cu încă o jumătate de veac, între ultimul sfert al secolului al XIV-lea și primul sfert al celui de-al XVII-lea. Totodată, cele două „vârfuri” deja sesizate se restrâng încă

⁴⁶ În Fig. 5, ca și în Fig. 7/b și 7/c, au fost reprezentate doar 59 dintre cele 66 complexe cu monedă. Pentru intervalele de 50 și 25 de ani a trebuit să renunțăm la șapte complexe funerare (cpl. 694, cpl. 802, cpl. 824, cpl. 864, cpl. 871, cpl. 936, cpl. 1023), a căror marjă de datare depășește 50 de ani (Anexă, nr. 56, 57, 34, 60, 58, 30, 59).

⁴⁷ Fig. 6 prezintă distribuția spațială a tuturor celor 66 de complexe datate cu monedă. Astfel, dacă în Fig. 5 s-a renunțat la cele șapte complexe a căror marjă de datare depășea 25 de ani (a se vedea nota 46), acestea au fost incluse, în schimb, în reprezentarea distribuției pe emitenți.

⁴⁸ Ultimul domn muntean care a emis monedă în cantitate semnificativă a fost Vladislav al II-lea, chiar dacă încetarea baterii de monedă de către domnii Țării Românești este îndeobște plasată în vremea lui Basarab Laiotă sau Basarab Țepeluș (Costin 2007).

⁴⁹ Comșa 1983, p. 156–157.

⁵⁰ Maxim, Nicolae 1991, p. 568.

⁵¹ Cpl. 129 și 1283 (Anexă, nr. 61 și 29).

⁵² Maxim, Nicolae 1991, p. 568.

⁵³ Cpl. 117 (Anexă, nr. 5) – cei doi emitenți sunt Mihail I și Sigismund de Luxemburg. Pentru celelalte morminte datate cu monedă ungurească, vezi cpl. 178; cpl. 215; cpl. 619; cpl. 824; cpl. 864; cpl. 940; cpl. 1078.

⁵⁴ În Fig. 7/b și 7/c au fost utilizate doar 59 de complexe (vezi mai sus nota 46 și 47).

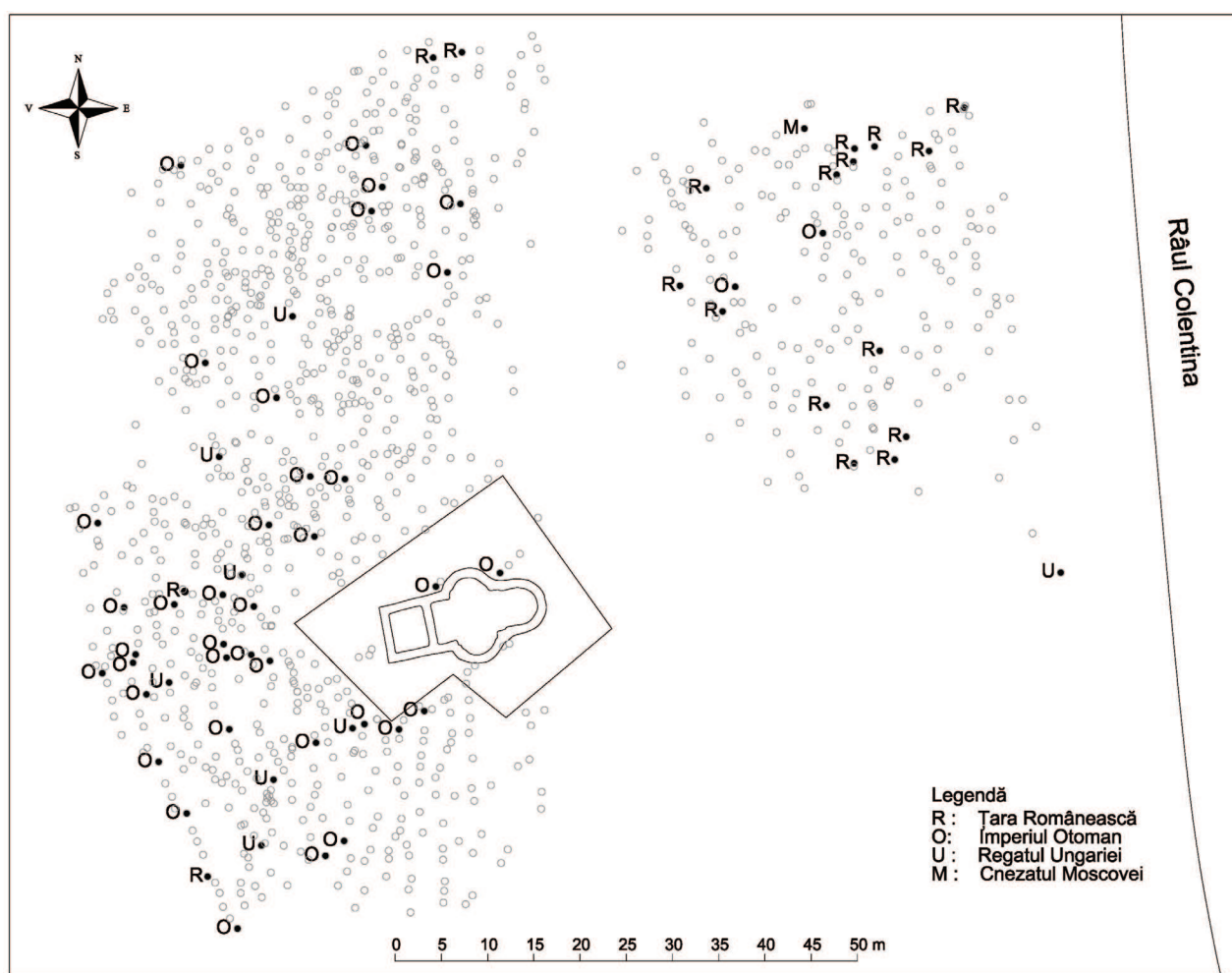

Figura 6. Dispunerea spațială a complexelor cu monede, cu indicarea pentru fiecare a statului emitent (Țara Românească, Imperiul Otoman, Regatul Ungariei și Cnezatul Moscovei).

Figure 6. Diagram of burials with coins indicating in each case the issuing state (Wallachia, the Ottoman Empire, the Kingdom of Hungary and the Principality of Moscow).

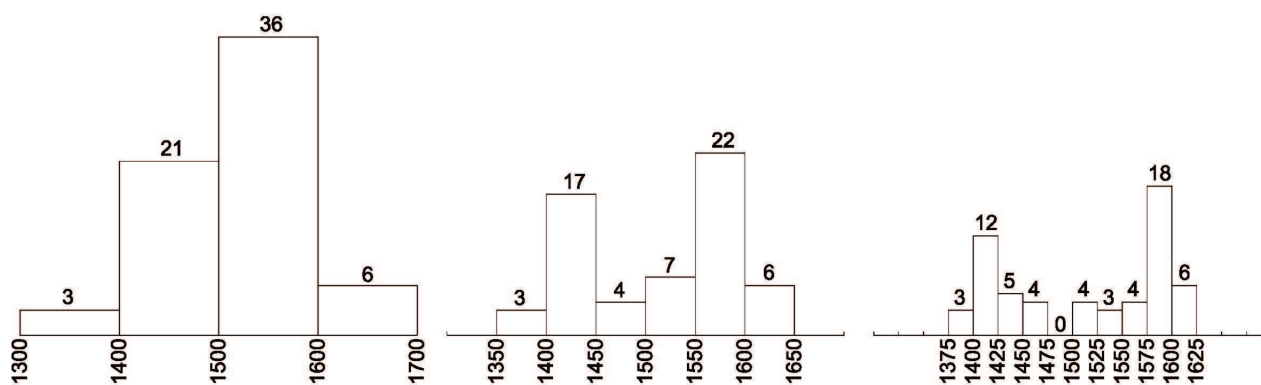

Figura 7. Reprezentarea grafică a complexelor datate cu monede repartizate pe intervale cronologice de: a - 100 ani; b - 50 ani; c - 25 ani.

Figure 7. Plot of the burials dated by coins distributed over chronological intervals of: a - 100 years; b - 50 years; c - 25 years.

și mai mult cronologic, în perioada 1400–1425, respectiv 1575–1600. Astfel, jumătate din numărul total de complexe funerare (30 din 59, reprezentând 50,84%) sunt date în aceste două intervale care, cumulat, însumează doar o jumătate de veac. Dincolo de accentuarea unor tendințe deja sesizate, Fig. 7/c furnizează și o informație cu totul nouă: pentru intervalul 1475–1500, nu există niciun complex funerar datat cu monedă. Referitor la datarea primelor înmormântări, nici cercetările anterioare, nici cele recente nu au documentat monede anterioare domniei lui Mircea cel Bătrân. Prin urmare, cel puțin pentru moment, nu există argumente pentru o datare mai timpurie de ultimul deceniu al secolului al XIV-lea. Cât privește încetarea înmormântărilor, aceasta a avut loc, cel mai probabil, în deceniul al treilea al secolului al XVII-lea⁵⁵.

Noile cercetări au permis și documentarea unei întreruperi a înmormântărilor în zonă, pe o durată de mai multe decenii. Deși graficul din Fig. 7/c sugerează un interval de un sfert de veac, 1475–1500, avem argumente să credem ca această perioadă a fost chiar una mai îndelungată. Cea mai târzie monedă din secolul al XV-lea, descoperită în cadrul cercetărilor din perioada 2020–2021, datează dintre anii 1462 și 1475⁵⁶. Cele mai timpurii monede din secolul al XVI-lea sunt un denar⁵⁷ al regelui Ungariei Vladislav II (1490–1516) și trei aspri ai sultanului Selim II (1512–1520), dintr-o emisiune datată în perioada 1517–1520⁵⁸. Absența monedelor din acest interval, de aproximativ cinci decenii⁵⁹, mai cu seamă a asprilor lui Baiazid al II-lea (1481–1512), care au invadat piața locală, după abandonarea definitivă a baterii emisiunilor proprii de către domnii Țării Românești, necesită o explicație istorică⁶⁰. Conchizând, considerăm că datarea cu monede în ansamblu a complexelor funerare de la Buftea – *La Cârna/Mănești* se încadrează în intervalul cca 1400 – cca 1630, cu o întrerupere semnificativă în perioada 1462/1475 – cca 1517.

Distribuția cronologică de ansamblu a complexelor cu monedă fiind, în linii mari, conturată, ne vom concentra în continuare atenția pe dispunerea spațială a acestora (fig. 8). Trebuie precizat însă faptul că, spre deosebire de cercetările anterioare, în cele desfășurate în anii 2020–2021 nu au fost găsite monede în cimitirul III⁶¹. Ca urmare, vom analiza doar distribuția monedelor din cimitirele I și II,

pe care apoi o vom completa cu consemnările lui Aristide Ștefănescu referitoare la cimitirul III. Încă de la prima vedere, în Fig. 8 poate fi sesizată o grupare a complexelor în două concentrări: prima la est, în apropierea râului Colentina; a doua la vest, considerabil mai mare, situată în vecinătatea sudică, vestică și nordică a bisericii (pe această ultimă direcție prelungindu-se considerabil). În continuare, urmărind încadrarea în intervale cronologice de 25 ani a complexelor, mai poate fi sesizată și o translație în timp a acestora, preponderent pe direcția est–vest.

Monedele cele mai timpurii, cca 1400, documentează trei complexe funerare; două situate în concentrarea estică⁶², unul în cea vestică⁶³. Din intervalul 1400–1425 datează primul dintre cele două „vârfuri” sesizate statistic (Fig. 7/c), în care numărul de înmormântări crește la 12. Exceptând și aici un singur complex situat în concentrarea vestică⁶⁴, toate celelalte 11 se află în cea estică⁶⁵. Așadar, înmormântările date în intervalul 1400–1425 sunt de departe cele mai numeroase din concentrarea estică. În al doilea sfert al veacului al XV-lea, în intervalul 1425–1450, se înregistrează o scădere considerabilă a numărului de complexe (doar cinci), precum și o accentuată dispersie a acestora. Doar trei sunt în concentrarea estică⁶⁶, dintre care unul în extremitatea sudică a acesteia. Se pare că această perioadă marchează și o extindere a concentrării estice spre nord–vest, unde este semnalat un alt patrulea complex funerar⁶⁷. În sfârșit, un al cincilea este situat în concentrarea vestică⁶⁸. Următorul sfert de veac accentuează extinderea spre nord–vest a concentrării, trei din cele patru complexe⁶⁹ fiind documentate în această zonă. Semnificativ poate fi și faptul că cel mai nordic dintre acestea a fost datat cu cea mai târzie monedă din secolul al XV-lea.

După o perioadă de hiatus, care a durat câteva decenii, reluarea înmormântărilor a coincis cu o schimbare spațială radicală: translația înmormântărilor din concentrarea estică în cea vestică, unde se găsesc ruinele bisericii de zid. În primul sfert al veacului al XVI-lea pot fi date patru complexe, două plasate la circa 25 m vest de fațada bisericii⁷⁰ și alte două la 27, respectiv, 53 m față de latura nord-vestică a acesteia⁷¹. Din cel de-al doilea sfert, datează trei complexe, care sunt dispersate, putând sugera o extindere spre nord–est a înmormântărilor. Astfel, unul este dispus la 27 m sud-vest de fațada bisericii⁷², al doilea, la 40 m nord de aceasta⁷³, iar al treilea este situat în nordul

⁵⁵ Cpl. 214 și cpl. 219 (Anexă, nr. 64, respectiv, 65).

⁵⁶ Cpl. 1605 (Anexă, nr. 24).

⁵⁷ Cpl. 940 (Anexă, nr. 25).

⁵⁸ Cpl. 198, cpl. 208 și cpl. 1235 (Anexă, nr. 26–28).

⁵⁹ Intervalul poate fi micșorat la trei decenii, în funcție de datarea monedei lui Radu cel Frumos, sau mărit la cinci, dacă moneda maghiară a lui Vladislav al II-lea este considerată o depunere târzie.

⁶⁰ Murgescu 1996; Nicolae 2003. Îi mulțumim domnului Eugen Nicolae pentru că ne-a atras atenția asupra acestei absențe semnificative. Pentru impactul afluxului de monedă otomană în Țara Românească asupra politicii monetare a domnilor munteni, a se vedea și Cazacu 1973; 2015.

⁶¹ În 2020–2021, în cimitirul III au fost cercetate circa 22 de morminte. Monedele lipsesc, în schimb au fost găsite inele (în cpl. 526, cpl. 527, cpl. 531 și cpl. 532), care prezintă analogii cu cele descoperite în cimitirul II, nu însă și în cimitirul I. Pentru mai multe detalii, a se vedea nota 89.

⁶² Cpl. 359 și cpl. 322 (Anexă, nr. 1 și 3).

⁶³ Cpl. 550 (Anexă, nr. 2).

⁶⁴ Cpl. 978 (Anexă, nr. 10).

⁶⁵ Cpl. 349, cpl. 117, cpl. 120 A/B, cpl. 1250, cpl. 1253, cpl. 556 A/B, cpl. 1128, cpl. 561 B, cpl. 690, cpl. 1244 A/B și cpl. 1154 (Anexă, nr. 4–9 și 11–15).

⁶⁶ Cpl. 1316/1317, cpl. 1179 și cpl. 619 (Anexă, nr. 19, 18 și 17).

⁶⁷ Cpl. 1604 (Anexă, nr. 20).

⁶⁸ Cpl. 1078 (Anexă, nr. 16).

⁶⁹ Cpl. 1186, cpl. 1541, cpl. 1556 și cpl. 1605 (Anexă, nr. 21–24).

⁷⁰ Cpl. 208 și cpl. 940 (Anexă, nr. 27, respectiv, 25).

⁷¹ Cpl. 198 și cpl. 1235 (Anexă, nr. 26, respectiv, 28).

⁷² Cpl. 815 (Anexă, nr. 31).

⁷³ Cpl. 190 (Anexă, nr. 32).

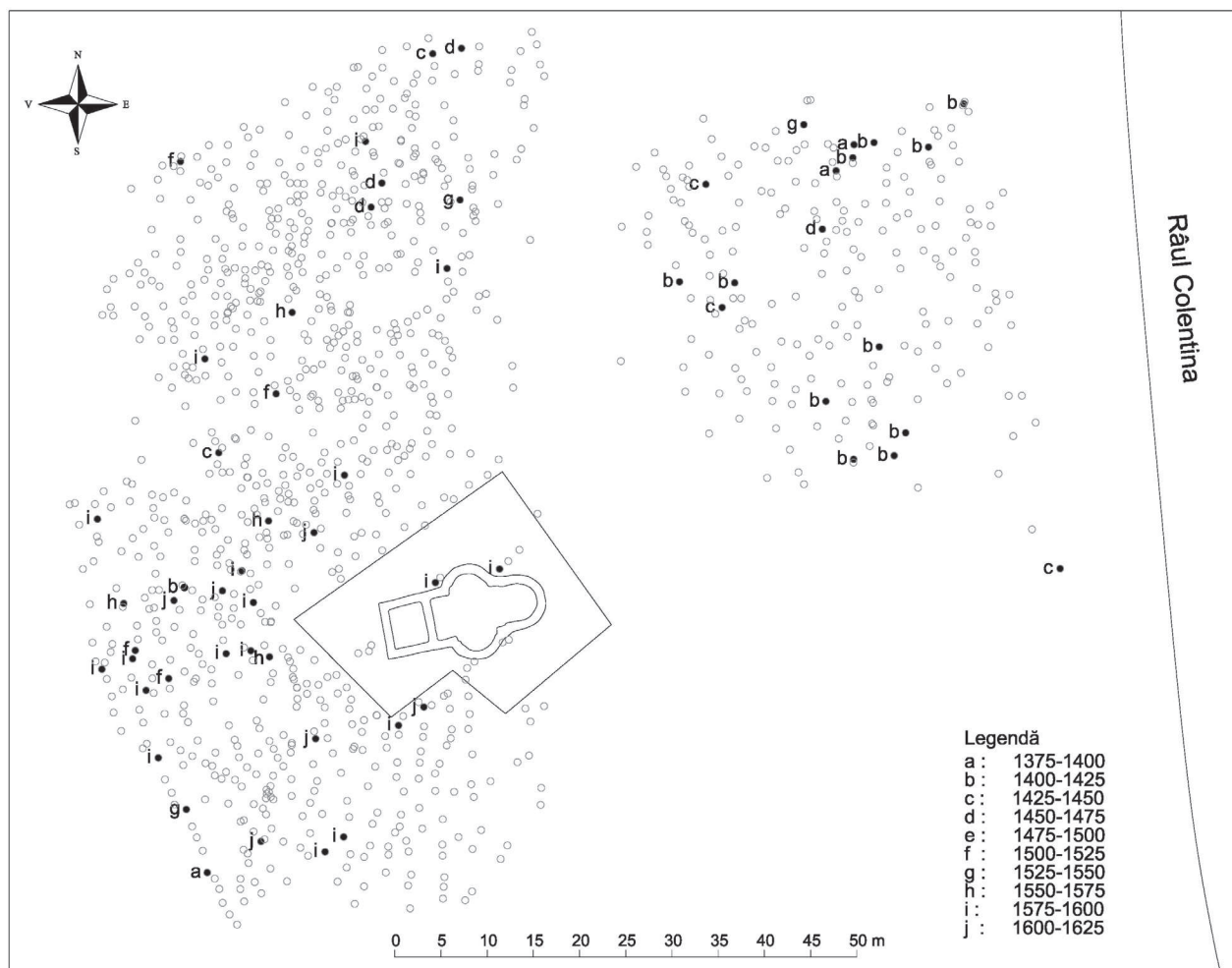

Figura 8. Dispunerea spațială a complexelor cu monede, cu indicarea pentru fiecare a intervalului cronologic căruia aparține. Intervalele au fost notate pe plan (a-j).

Figure 8. Spatial distribution of the burials with coins, indicating in each case the interval they fall into. Intervals were marked on the plan from a to j.

concentrării estice⁷⁴. Din al treilea sfert al veacului al XVI-lea pot fi datate cu monedă patru complexe, considerabil mai concentrate, două la 12⁷⁵, respectiv 27 m⁷⁶, de fațada bisericii și alte două la 14⁷⁷, respectiv 33 m⁷⁸, de latura nord-vestică a acesteia. Intervalul 1575–1600 înregistrează cel mai mare număr de înmormântări, 18, concomitent cu o accentuare a concentrării în jurul bisericii. Astfel, două complexe au fost documentate în imediata vecinătate a laturii nord-vestice a bisericii, de-o parte și de alta a absidei laterale⁷⁹ (Fig. 9). Densitatea mormintelor în zona limitrofă bisericii poate fi doar presupusă; cercetarea s-a limitat doar la cele identificate la decopertarea stratului vegetal, pentru a nu afecta zidurile⁸⁰. Alte 13 complexe încadrează biserica

în zona fațadei și a laturilor pronaosului⁸¹ și doar trei sunt dispersate spre nord⁸². În sfârșit, din primul sfert al veacului al XVII-lea, datează șase complexe cu monedă, situate în zona fațadei bisericii, central sau lateral față de aceasta⁸³.

Analiza distribuției spațiale a complexelor cu monede pe intervale cronologice evidențiază clar existența a două faze consecutive de înmormântări la Buftea – *La Cârna/Mănești*. Se confirmă, astfel, ipoteza lui Aristide Ștefănescu, care separa, spațial și cronologic, cimitirul I – concentrarea vestică din jurul bisericii și cimitirul II – concentrarea estică de pe malul râului Colentina, pe care le plasa cronologic în secolele XVI–XVII, respectiv, XIV–XV. Pe

⁷⁴ Cpl. 1283 (Anexă, nr. 29).

⁷⁵ Cpl. 885 (Anexă, nr. 33).

⁷⁶ Cpl. 1001 (Anexă, nr. 36).

⁷⁷ Cpl. 1041 (Anexă, nr. 37).

⁷⁸ Cpl. 178 B (Anexă, nr. 35).

⁷⁹ Cpl. 587 și 588 (Anexă, nr. 55, respectiv 47).

⁸⁰ Din această cauză, în suprafața poligonală din jurul bisericii nu au putut fi cercetate decât 13 morminte; pe lângă cele două cu monedă (cpl. 587

și cpl. 587), în zona absidei laterale nordice au mai fost documentate alte trei morminte, cinci în zona absidei laterale sudice și trei în dreptul intrării în biserică.

⁸¹ Cpl. 139, cpl. 207/1, cpl. 215/2, cpl. 266, cpl. 301, cpl. 728, cpl. 735, cpl. 878, cp. 920, cpl. 955, cpl. 957, cpl. 1000, cpl. 1198 (Anexă, nr. 38, 39, 44–46, 48, 41, 43, 42, 49–51, 40).

⁸² Cpl. 175 B, cpl. 1450, cpl. 1585 (Anexă, nr. 54, 52, 53).

⁸³ Cpl. 129, cpl. 214, cpl. 219, cpl. 753, cpl. 858, cpl. 1015 (Anexă, nr. 61, 64–66, 62, 63).

Figura 9. Mormintele situate în imediata vecinătate a zidurilor bisericii: a) cpl. 587; b) cpl. 588 (fotografii efectuate dinspre nord).
Figure 9. The burials located in the immediate vicinity of church walls: a) cpl. 587; b) cpl. 588 (photographs taken from the north).

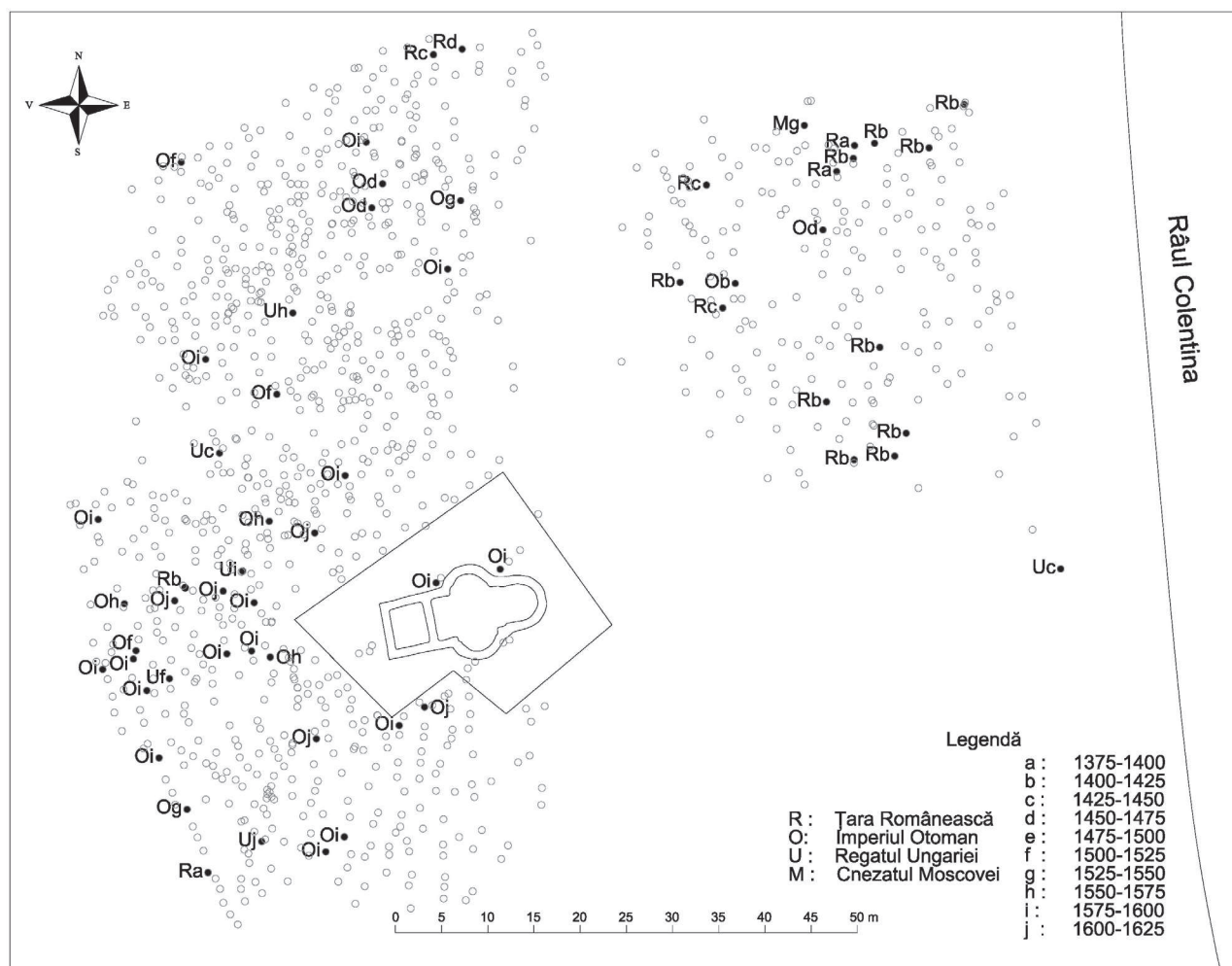

Figura 10. Dispunerea spațială a complexelor cu monede, cu indicarea emitentului și a intervalului cronologic.

Figure 10. Plot with the distribution of the burials with coins, indicating issuer and chronological interval.

baza monedelor găsite în morminte în cursul cercetărilor efectuate în perioada 2020–2021, datarea propusă de Aristide Ștefănescu suferă o ajustare semnificativă: pe de-o parte, cele mai timpurii emisiuni monetare plasează primele înmormântări cel mai devreme în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, iar pe cele mai târzii, în al treilea deceniu al veacului al XVII-lea⁸⁴. Prin urmare, cel puțin pentru moment, avem suficiente argumente să considerăm că toate înmormântările din complexul funerar de la Buftea – *La Cârna/Mănești* au avut loc în intervalul cca 1400 – cca 1630.

În al doilea rând, trecerea de la prima fază (cimitirul II) la cea de-a doua (cimitirul I) a survenit în urma a două rupturi semnificative, spațiale și temporale. Cea dintâi, relocarea spațiului de înmormântare, a fost remarcată și de către Aristide Ștefănescu, care ezita însă a o explica

prin construcția bisericii de zid sau prin unele schimbări apărute în structura habitatului satului medieval⁸⁵. Ambele ipoteze sunt însă neconvingătoare: cea dintâi, pentru că biserica de zid a fost ctitorită, cel puțin potrivit datării lui Aristide Ștefănescu, la mai bine de jumătate de veac după ce ar fi început înmormântările în cimitirul I; iar cea de-a doua, pentru că amplasarea satului de la Mănești rămâne neclară, iar o eventuală deplasare a vetrei sale este pur speculativă. Hiatusul temporal, documentat acum cu ajutorul monedelor, ne permite însă o clarificare importantă. Între cimitirul I și cimitirul II nu se poate vorbi de o simplă deplasare geografică a spațiului funerar, ci de o ruptură temporală de aproximativ jumătate de secol. Prin urmare, corelarea celor două discontinuități, geografică și cronologică, pare mai degrabă să indice o abandonare a zonei, urmată de o reluare a locuirii, moment în care a fost desemnat un nou spațiu destinat înmormântărilor. În

⁸⁴ De altfel, datarea monedelor găsite de Aristide Ștefănescu indică același interval, cele mai vechi fiind emise de către Mircea cel Bătrân (Ștefănescu 1980, p. 629; 1993, p. 481), iar cele mai târzii la începutul secolului al XVII-lea (Ștefănescu 1975, p. 389).

⁸⁵ „Un fenomen semnalat de cercetarea arheologică și în alte stațiuni, acela al alunecării, mutării centrului de greutate al satelor într-o direcție sau alta” (Ștefănescu 1979a, p. 378).

plus, Fig. 8 evidențiază două interferențe între cimitirele I și II: o zonă de suprapunere la nord și prezența câtorva morminte cu monede din secolul al XV-lea în cimitirul I. Credem că și în acest caz cele două fenomene se corelează. Suprapunerea parțială a cimitirului II (partea nord-vestică) de către cimitirul I a condus la dezvelirea accidentală a unor morminte anterioare, unele conținând probabil și monede. Reutilizarea acestora la noi înmormântări explică și prezența unor emisiuni monetare din secolul al XV-lea în contexte funerare din veacul al XVI-lea⁸⁶.

În continuare, pe baza informațiilor oferite de monede, ne propunem să schițăm un posibil scenariu istoric al dinamicii celor trei cimitire, preluând numerotarea lui Aristide Ștefănescu. Demersul nostru va viza două obiective: prezența sau absența unor corelații între cimitire și surprinderea, acolo unde este posibil, a dinamicii interne. În Fig. 10 am combinat Fig. 6 și 9, astfel încât, pentru fiecare complex funerar datat cu monedă, să se poată vizualiza simultan atât intervalul cronologic în care se încadrează, cât și emitentul.

DINAMICA CIMITIRELOR DE LA BUFTEA – LA CÂRNA/MĂNEȘTI. O RECONSTITUIRE ISTORICĂ

Istoria contextului funerar de la Buftea – La Cârna/Mănești începe în jurul anului 1400. Absența monedelor emise de către domnii Țării Românești anteriori lui Mircea cel Bătrân (mai cu seamă ale lui Vladislav I și Radu I⁸⁷) plasează cu destul de multă siguranță începuturile cimitirelor II și III în vremea acestui domn. Sperăm ca o viitoare analiză a compoziției ducăților bătuți de Mircea cel Bătrân descoperiți la Buftea – La Cârna/Mănești să permită chiar o datare mai restrânsă, cel mai probabil începând cu primul deceniu al secolului al XV-lea⁸⁸. Un argument în favoarea contemporaneității cimitirelor II și III este oferit de către Eugen Nicolae. Acesta a identificat în ambele cimitire existența unor inele al căror decor l-a asociat *sindromului Poienest*⁸⁹. Folosirea simultană a două cimitire distincte de către locuitorii aceleși așezări medievale dă naștere unei complicate probleme de interpretare, pe care Aristide Ștefănescu a încercat să o ocolească, reducând, cât a putut de mult, suprapunerea cronologică a celor două spații

funerare. Plecând de la observația că monedele din vremea lui Mircea cel Bătrân erau prezente în ambele cimitire, în vreme ce monedele emise la mijlocul secolului al XV-lea au fost documentate doar în cimitirul II, acesta a conchis că cimitirul III ar fi fost folosit doar o scurtă perioadă de timp, în vremea lui Mircea cel Bătrân, fiind apoi părăsit pentru că ar fi fost „mai depărtat de așezare”⁹⁰. Prin urmare, cimitirul III ar fi fost în uz în intervalul cca 1400 – cca 1420, iar cimitirul II în perioada cca 1400 – cca 1450⁹¹. Dincolo de obiecția logică – cimitirul III era la fel de îndepărtat de așezare, oriunde ar fi fost aceasta, și înainte și după moartea lui Mircea cel Bătrân –, monedele descoperite în campaniile din anii 2020–2021 accentuează sincronicitatea și nu decalajul cronologic al celor două cimitire. Astfel, combinând informațiile din Fig. 7/c și 8, se poate observa că, dintr-un total de 24 de complexe funerare cu monedă, 15 (62,50%) se încadrează în intervalul cca 1400 – cca 1420 și doar nouă (37,50%) în perioada cca 1420 – cca 1467/1475. Prin urmare, chiar și dacă cimitirul III ar fi ieșit din uz după moartea lui Mircea cel Bătrân⁹², dinamica celor două spații funerare este una sincronă. Perioada de vârf a cimitirului II coincide cu existența cimitirului III învecinat, ambele intrând într-un declin accentuat după 1420, abrupt în cazul celui din urmă și gradual în cazul celui dintâi. Prin urmare, întrebarea pe care Aristide Ștefănescu încerca să o evite ni se pare de neocolit: cum se explică existența a două cimitire distincte, folosite simultan, aflate la o distanță de doar 200 de metri unul de celălalt? Analiza dinamicii interne a cimitirului II, deși lipsită de zonele cercetate de către Aristide Ștefănescu, pare a accentua întrucâtva distanța inițială dintre cele două spații funerare. Astfel, partea cea mai timpurie a cimitirului II pare să fi fost dispusă de la nord la sud⁹³, în imediata vecinătate a râului Colentina. Ulterior, extinderea cimitirului s-a produs spre sud-est, dar, mai ales, spre nord-vest (Fig. 10). De remarcat că în cel mai nordic mormânt a fost găsită și cea mai târzie monedă din secolul al XV-lea și tot în această zonă poate fi surprinsă și suprapunerea ulterioară a cimitirului II de către cimitirul I.

Așadar, în primele decenii ale secolului al XV-lea două grupuri sociale învecinate, dacă nu chiar aparținând aceleși

⁹⁰ Ștefănescu 1993, p. 481.

⁹¹ Cea mai târzie monedă din secolul al XV-lea găsită de către Aristide Ștefănescu în cimitirul II a fost emisă în 1441 (Ștefănescu 1993, p. 481 și nota 4).

⁹² Din păcate, așa cum am menționat deja, cel puțin pentru moment, nu putem poziționa pe planul cercetărilor recente cele circa 300 de morminte cercetate de către Aristide Ștefănescu în cimitirul II (Ștefănescu 2005, 284) și nici nu cunoaștem în câte dintre acestea au fost descoperite monede.

⁹³ Prefațând două studii viitoare (unul dedicat inelelor, celălalt, mormintelor duble), ținem deocamdată doar să menționăm că, între grupul sudic, de cinci morminte (Rb), și cel nordic, de șase (2–Ra, 4–Rb), au fost documentate morminte conținând inele de o factură asemănătoare (identificare făcută de către Eugen Nicolae). Asocierea unui asemenea inel cu monedă (în cpl. 556 A/B, tabelul 1, nr. 9; mormântul este unul dintre cele cinci din grupul sudic și este dublu, defuncții aveau inel, respectiv monedă) sugerează încadrarea podoabelor în intervalul cca 1400 – cca 1420.

⁸⁶ Această practică a putut fi documentată și în alte contexte funerare. A se vedea, de exemplu, cazul folosirii monedelor romane drept obol funerar în cimitirul medieval de la Feldioara, vezi Ioniță *et alii* 2004, p. 43–44, 64–68; Purece 2013.

⁸⁷ În comparație, cimitirele din Țara Românească datează cu certitudine în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, de pildă cele de la Zimnicea, Coconi sau Răreanca-Bragadiru I, conțin monede bătute de către Vladislav și Radu I sau de către țarii bulgarii (Constantinescu 1972, p. 52 și 101–104; Bichir 1965, p. 428).

⁸⁸ Iliescu 2008; Pîrvulescu 2016.

⁸⁹ Nicolae 2002; 2012. Recent, în comunicarea *Sindromul Poienest – un bilanț moldovenesc și perspectiva unui dosar muntenesc* (susținută pe 24 mai 2023, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”), Eugen Nicolae a inclus o serie de inele descoperite în cimitirele II și III de la Buftea – La Cârna/Mănești în cadrul fenomenului de difuziune a *sindromului Poienest* în Țara Românească.

comunități, au folosit două cimitire relativ apropiate, dar în mod evident distincte. Diferențierea dintre cele două grupuri sociale devine astfel o provocatoare dilemă istorică⁹⁴. Asemănarea inventarului funerar al mormintelor descoperite în cele două cimitire lasă să se întrevadă o deosebire mai degrabă culturală decât socio-economică între cele două grupuri. O astfel de ipoteză pare întărită și de atestarea unui tip special de morminte, mormintele duble, doar în cimitirul II. Rămâne ca analiza integrală a inventarelor funerare, precum și cea antropologică, să confirme sau să infirme ipoteza diferențierii culturale dintre cimitirele II și III. Conchizând, prima fază de înmormântări, efectuate în două cimitire distincte, dar învecinate (III și II), debutează la cca 1400, atinge un punct maxim pe la 1420, moment după care unul dintre cimitire (III) pare să fi fost abandonat relativ rapid, iar celălalt (II) înregistrează un declin accentuat, încetându-și complet existența puțin după mijlocul secolului al XV-lea.

La o primă vedere, evoluția diacronică a cimitirelor II și III de la Bufta – *La Cârna/Mănești* corespunde, în linii mari, schimbărilor istorice prin care a trecut Țara Românească în prima parte a secolului al XV-lea. Debutând spectaculos odată cu prosperitatea economică a celei de-a doua jumătăți a domniei lui Mircea cel Bătrân⁹⁵, cimitirele II și III au intrat într-o fază de declin treptat și apoi abrupt la doar câțiva ani după moartea domnului. Integrarea brutală a țării în orbita otomană⁹⁶, coroborată de alte evenimente traumatice ale căror ecouri ajungeau până la Salonic, unde un diacon nota în 1420 dezastrele abătute asupra Țării Românești⁹⁷, a declanșat o criză profundă. Străbătută de oștiri otomane și ungare, fiecare sprijinind propriul pretendent la tron, Țara Românească a cunoscut o instabilitate politică accentuată, care s-a reflectat inevitabil și asupra societății⁹⁸. Amplasată la jumătatea distanței dintre Giurgiu și Târgoviște, așezarea de la Bufta – *La Cârna/Mănești* a fost direct afectată, judecând după declinul vizibil al celor două cimitire contemporane. Astfel, cimitirul III s-a sfârșit abrupt, în vreme ce cimitirul II a decăzut treptat, continuând să fie folosit, chiar dacă într-un declin evident, până înspre anii 1460. Bufta – *La Cârna/Mănești* s-ar încadra astfel în seria de întreruperi documentate arheologic în Câmpia Română din prima jumătate a secolului al XV-lea, intercalându-se cronologic între distrugerea așezărilor de la Frumoasa⁹⁹ și Coconi C¹⁰⁰.

A doua jumătate a secolului al XV-lea a constituit o perioadă de stabilitate și de refacere economică a Țării Românești, mai cu seamă în vremea domniilor lui Vlad Călugărul și Radu cel Mare de la sfârșitul veacului. Această schimbare nu s-a reflectat însă și asupra așezării

de la Bufta – *La Cârna/Mănești*. Nimic nu dovedește mai limpede acest decalaj – între evoluția țării și cea a așezării – decât absența asprilor otomani bătuți în această perioadă din complexul funerar. În ultimele decenii ale secolului al XV-lea, asprii otomani deveniseră în Țara Românească nu doar principala monedă de calcul, ci și de circulație¹⁰¹, iar absența din toate cele trei cimitire de la Bufta – *La Cârna/Mănești* a asprilor bătuți de Mahomed al II-lea (1451–1481) și, mai ales, ai celor emiși de Baiazid al II-lea (1481–1513) marchează în mod clar un hiatus. Cimitirele II și III încetaseră să mai fie folosite, iar cimitirul I nu apăruse încă. Este greu de spus ce anume a întârziat refacerea așezării și, implicit, reluarea înhumărilor, care nu avea să se producă decât spre 1520, într-un nou cimitir (I). Două sunt ipotezele care, credem, merită a fi luate în calcul. Prima are în vedere dezvoltarea rapidă a Bucureștiului în a doua jumătate a secolului al XV-lea¹⁰², care ar fi putut atrage populația din regiunile rurale învecinate, întârziind astfel refacerea lor demografică. Cea de-a doua ipoteză pleacă de la atestarea moșiei de la Mănești sub stăpânirea lui Mihnea cel Rău. Or, Mihnea și fiii săi, pretendenți la tronul Țării Românești, au fost pibegi vreme de câteva decenii. Foarte scurta domnie a lui Mihnea, care a devenit domn în primăvara lui 1508 doar pentru un an și jumătate¹⁰³, nu a putut avea un impact semnificativ asupra Măneștilor¹⁰⁴. De altfel, cele două ipoteze, prima economică, iar cea de-a doua politică, sunt mai degrabă complementare, neexcluzându-se reciproc. Cert este că până la recuperarea Măneștilor de către Alexandru al II-lea Mircea, urcat pe tronul Țării Românești în 1568, așezarea nu a mai fost stăpânită de Mănești, aflați în exil. Ironie este că, foarte probabil, aceiași doi factori, care au întârziat refacerea așezării de la Mănești, aveau să contribuie la dezvoltarea ei accelerată peste alte câteva decenii, într-un alt context istoric.

Reluarea înmormântărilor în complexul funerar de la Bufta – *La Cârna/Mănești* s-a produs cândva după 1517 (cimitirul I). Problema centrală, după cum am arătat deja, este cea a raportului dintre noul cimitir și biserică. Cele două ipoteze, în egală măsură valide în stadiul actual al cercetărilor, sunt cea a anteriorității noului cimitir și, respectiv, a întâietății bisericii. Aristide Ștefănescu înclina spre cea din urmă ipoteză, presupunând că, spre deosebire de cimitirele II și III în care nu a fost documentat niciun lăcaș de cult, în noul cimitir mormintele s-ar fi grupat de la bun început în jurul unei bisericii. Dacă inițial Ștefănescu data biserica după criterii tipologice și stilistice în prima jumătate a secolului al XVI-lea¹⁰⁵, ulterior a revenit, deplasând momentul ctitoririi spre mijlocul veacului al XVI-lea¹⁰⁶. Existența unui număr relativ mare de morminte într-un cimitir folosit doar vreme de câteva decenii ridică însă unele semne de întrebare. De aceea,

⁹⁴ A se vedea și cazul similar semnalat de către Aristide Ștefănescu (1980, p. 626).

⁹⁵ Panaitescu 2000.

⁹⁶ Pervain 1976.

⁹⁷ Fontes IV 1982, p. 353.

⁹⁸ Pervain 1983–1984; Pippidi 2013 și Cîmpeanu 2012.

⁹⁹ Constantinescu 1965.

¹⁰⁰ Constantinescu 1972, p. 72.

¹⁰¹ Murgescu 1996, p. 70.

¹⁰² Rădvan 2011, p. 258–259.

¹⁰³ Rezachevici 2001, p. 132–139.

¹⁰⁴ Filitti 1938.

¹⁰⁵ Ștefănescu 1975, p. 388.

¹⁰⁶ Ștefănescu 1978, p. 184.

credem că trebuie luată în considerare și cealaltă ipoteză, a anteriorității cimitirului în care, la un moment dat, s-ar fi ridicat și biserica. Merită semnalate asemănările cazului de la Buftea – *La Cârna/Mănești* cu alte complexe funerare muntenesti, precum cele de la Roșiorii de Vede sau Drăgănești¹⁰⁷. În ambele cazuri, o biserică ridicată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea suprapune morminte aparținând unui cimitir care funcționa deja. Rămânând în cadrul acestei din urmă ipoteze, structurarea spațiului funerar în jurul unei biserici nu pare a se generaliza în Țara Românească decât începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea și ar trebui pusă în legătură cu organizarea ecleziastică a bisericii muntenesti din acea vreme¹⁰⁸. Atâta vreme însă cât singurul reper cronologic cert pentru ridicarea bisericii îl constituie datarea cu monedă a celor două morminte lipite de zid (Fig. 9), care oferă ca *terminus ante-quem* sfârșitul secolului al XVI-lea¹⁰⁹, cele două ipoteze rămân egal îndreptățite. Indiferent dacă folosirea cimitirului I a precedat sau nu ridicarea bisericii, odată ce aceasta a fost înălțată, spațiul funerar s-a structurat în jurul ei, sesizându-se o concentrare evidentă a înmormântărilor în dreptul fațadei și a laturilor acesteia, în mod special a celei nord-vestice¹¹⁰. De asemenea, a putut fi identificată limita vestică a cimitirului, care constă într-un aliniament de morminte, orientat pe direcția nord-vest – sud-est, aproximativ paralel cu fațada bisericii. Dincolo de acest aliniament, spre est, nu au fost identificate morminte, putând fi presupusă existența unui drum pe această latură.

Cele circa 850 de morminte documentate în cimitirul I – circa 800 în campaniile din 2020–2021 și 51 în campaniile lui Aristide Ștefănescu¹¹¹ – fac din acesta cel mai mare complex funerar medieval cunoscut în Țara Românească. Numărul neobișnuit de mare de morminte, raportat la durata relativ scurtă a cimitirului, de circa un secol (cca 1520 – cca 1630), reflectă o dezvoltare rapidă a așezării (așezărilor?) din zonă, gravitând în jurul Bucureștiului. Judecând după prezența monedelor, „vârful” de folosire a cimitirului pare să fi fost atins în ultimul sfert al secolului, întrucât 18 înmormântări (51,43% din cele datate) au fost efectuate într-un interval de numai 25 de ani. De altfel, intervalul coincide și cu dania moșiei de la Mănești ctitoriei Mihneștilor din București, Sfânta Troiță (viitoare mănăstire Radu Vodă). Legătura strânsă dintre așezare, orașul București și mănăstirea Sfânta Troiță explică, de altfel, și decăderea rapidă de la începutul secolului al XVII-lea. În vremea lui Mihai Viteazul, Bucureștiul a fost devastat de trupele otomane și orașul a avut nevoie de mai bine de trei decenii pentru a se reface. Mănăstirea Sfânta Troiță a fost în mod special afectată, întrucât Sinan-pașa a transformat-o

într-o fortificație¹¹² și a incendiat-o în momentul retragerii sale¹¹³. Reconstrucția mănăstirii, care avea să devină locul de înmormântare al lui Radu Mihnea, s-a încheiat, potrivit pisaniei, abia în 1624–1625¹¹⁴. Devastarea economică și demografică a regiunii, deopotrivă ca urmare a luptelor și a înrobirilor¹¹⁵, a fost cu siguranță principalul factor al decăderii Măneștilor și al încetării folosirii cimitirului I.

CONCLUZII

Finalizarea cercetărilor arheologice de la Buftea – *La Cârna/Mănești* marchează începutul unui alt demers, mult mai vast, cel al cunoașterii istorice. Miza acestui articol este de a arăta cât de strâns se împletește istoria contextului funerar de la Buftea – *La Cârna/Mănești* cu cea a Țării Românești medievale, cele două luminându-se reciproc. În arheologie „interpretarea sensului este condiționată de interpretarea contextului”¹¹⁶, iar contextul nu poate fi decât istoric. Plasarea complexului funerar de la Buftea – *La Cârna/Mănești* într-un cadru istoric este o premisă necesară oricărei analize, iar caracterul temporar și ipotetic al reconstrucției are menirea de a stimula cercetarea, care nu trebuie să rămână blocată într-un cadru strâmt, prestabilit. Încercând să facem cunoscute noile descoperiri arheologice de la Buftea – *La Cârna/Mănești*, am dori totodată să incităm arheologii și istoricii Țării Românești medievale la dialog și dezbateri. Într-un proiect aflat la început de drum, cum este acesta, descoperirea întrebărilor-cheie este cu mult mai importantă decât găsirea unor răspunsuri, care nu pot fi decât provizorii. De aceea, fără a avea vreo clipă iluzia că reconstrucția istorică pe care am propus-o ar fi definitivă, sperăm ca ea să genereze întrebările care ar putea ajuta echipa de cercetare implicată în proiectul de la Buftea – *La Cârna/Mănești* să găsească drumul spre o mai bună înțelegere istorică a Țării Românești medievale.

BIBLIOGRAFIE

- Bichir 1965 – G. Bichir, *Quelques problèmes des XIIIe et XIVe siècles dans la Plaine Valaque à la lumière des fouilles de sauvegarde du village de Bragadiru (district de Zimnicea)*, Dacia NS 9, 1965, p. 427–440.
 Cazacu 1973 – M. Cazacu, *L'Impact ottoman sur les pays roumains et ses incidences monétaires (1452–1504)*, Revue Roumaine d'Histoire 12(1), 1973, p. 159–192.
 Cazacu 2015 – M. Cazacu, *L'Impact ottoman sur les pays roumains et ses incidences monétaires (1452–1504)*, în: M. Cazacu, *Au carrefour des Empires et des mers. Études d'histoire médiévale et moderne*, București – Brăila, 2015, p. 373–402.

¹¹² Rotman 1975, p. 288–289.

¹¹³ Elian 1965, p. 344.

¹¹⁴ Chițulescu 2009.

¹¹⁵ Pentru un alt sat al mănăstirii, Marotin, s-a păstrat un document din 1616, în care Alexandru Iliș pomenește risipirea satului pentru că „au robii turcii pe toți oamenii din sat și a rămas satul pustiu” (DIR.XVIII B.III, p. 78).

¹¹⁶ „The interpretation of meaning is constrained by the interpretation of context” (Hodder, Hutson 2003, p. 5).

¹⁰⁷ Țanțăreanu 2010, p. 146–147, respectiv, p. 138.

¹⁰⁸ Iorga 1908; Șerbănescu 1959.

¹⁰⁹ Cpl. 587 și 588 (Anexă, nr. 47 și 55), Fig. 9.

¹¹⁰ Acest lucru fusese remarcat și de către Aristide Ștefănescu, care menționa că „înhumările s-au practicat pe laturile de sud, vest și nord și foarte puține spre est” (Ștefănescu 1975, p. 388).

¹¹¹ Ștefănescu 2005, p. 283.

- Chiriță, Badea 1990 – M. Chiriță, L. Badea, *Asupra toponimului Cârna*, Studii și Cercetări de Geografie 37, 1990, p. 133–135.
- Chițulescu 2009 – Arhim. P. Chițulescu, *Mănăstirea Radu Vodă*, București, 2009.
- Cîmpeanu 2012 – L. Cîmpeanu, *Dan al II-lea, Sigismund de Luxemburg și cruciada târzie. Un document inedit din arhiva Ordinului Teutonic*, SMIM 30, 2012, p. 55–76.
- Comșa 1983 – M. Comșa, *Monedele descoperite în cimitirul de la Radovanu, județul Călărași, și semnificația lor simbolică*, CN 5, 1983, p. 153–162.
- Constantinescu 1965 – N. Constantinescu, *Cetatea de pământ de la Frumoasa*, SCIV 16(4) 1965, p. 731–743.
- Constantinescu 1972 – N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Romana în epoca lui Mircea cel Bătrân. Studiu arheologic și istoric*, București, 1972.
- Costin 2007 – B. Costin, *O serie monetară necunoscută a Țării Românești din secolul al XV-lea, atribuită voievodului Vladislav al II-lea*, CN 12–13, 2006–2007, p. 311–319.
- DIR.XVIII B.III – ***, *Documente privind istoria României, secolul XVII (1616–1620)*, B. Țara Românească, vol. III, București, 1951.
- DRH-B 1996 – D. Mioc, I. Constantinescu (eds.), *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. VIII (1576–1580), București, 1996.
- Elian 1965 – A. Elian (coord.), C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripții medievale ale României*, vol. I (1395–1800). *Orașul București*, București, 1965.
- Filliti 1938 – I. C. Filliti, *Regeste de documente*, Vol. II: *Trei sate Mănești (Ilfov, Prahova și Dâmbovița), o confuzie în istoriografia noastră*, București, 1938.
- Fontes IV 1982 – H. Mihăescu, R. Lăzărescu, N.-Ș. Tanașoca, T. Teoteoi (eds.), *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. IV: *Scriptores et acta imperii byzantini saeculorum IV–XV*, București, 1982.
- Hodder, Hutson 2003 – I. Hodder, S. Hutson, *Reading the past: current approaches to interpretation in archaeology*, ediția a 3-a, Cambridge, 2003.
- Iliescu 2008 – O. Iliescu, *Monedele lui Mircea cel Bătrân*, Brăila, 2008.
- Ioniță et alii 2004 – A. Ioniță, D. Căpățână, N. Boroffka, R. Boroffka, A. Popescu, *Feldioara/Marienburg – Contribuții arheologice la istoria Țării Bârsei*, *Archäologische Beiträge zur Geschichte des Burzenlandes*, București, 2004.
- Iorga 1908 – N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Vălenii de Munte, 1908.
- Maxim, Nicolae 1991 – M. Maxim, E. Nicolae, *Monedele otomane descoperite în necropola medievală de la Enisala*, Peuce 10, 1991, p. 559–573.
- Murgescu 1996 – *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996.
- Nicolae 2002 – E. Nicolae, *Un ornament pseudo-cufic*, în: *Simpozion de Numismatică, organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476–2001)*, Chișinău, 13–15 mai 2001, *Comunicări, studii și note*, București, 2002, p. 151–169 (în colaborare cu P. Bărnea, cu anexe de M. Babeș, N. Mirițoiu și A. D. Soficaru).
- Nicolae 2003 – E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451–1512*, Chișinău, 2003.
- Nicolae 2012 – E. Nicolae, *Pièces apotropaiques de l'époque de la Horde d'Or découvertes en Moldavie*, în: T. Gemil, N. Pienaru (eds.), *Moștenirea istorică a tătarilor*, vol. II, București, 2012, p. 87–96.
- Panaît 2005 – P. I. Panaît, *Buften. Lunga devenire a unei așezări ilfovene*, București. MIM 19, 2005, p. 131–143.
- Panaît 2006 – P. I. Panaît, *Arheologul Aristide Ștefănescu*, București. MIM 20, 2006, p. 392–393.
- Panaît 2007 – P. I. Panaît, *Dr. Aristide Ștefănescu arheolog și istoric al Bucureștilor*, București. MIM 21, 2007, p. 401–410.
- Panaïtescu 2000 – P. P. Panaïtescu, *Mircea cel Bătrân*, ediția a II-a, București, 2000.
- Pervain 1976 – V. Pervain, *Lupta antiotomană a Țărilor Române în anii 1419–1420*, AIIAC 19, 1976, p. 55–79.
- Pervain 1983–1984 – V. Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422–1427*, AIIAC 26, 1983–1984, p. 85–118.
- Pippidi 2013 – A. Pippidi, *Despre Dan voievod. Rectificări cronologice și genealogice*, SMIM 31, 2013, p. 47–96.
- Pîrvulescu 2016 – A. Pîrvulescu, *Noi informații despre ducății cu efigie bătuți de Mircea cel Bătrân pe baza analizelor de fluorescență de raze X*, RCAN 2, 2016, p. 212–221.
- Purece 2013 – S. I. Purece, *Tezaure antice refolosite în cimitirul medieval de la Feldioara (jud. Brașov)*, Terra Sebus 5, 2013, p. 303–315.
- Rădvan 2011 – L. Rădvan, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea–începutul sec. al XVI-lea)*, Iași, 2011.
- Rezachevici 2001 – C. Rezachevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I: *Secolele XIV–XVI*, București, 2001.
- Rotman 1975 – C. Rotman, *Ocupația otomană în Țara Românească în anul 1595 (14/24 august–20/30 octombrie)*, Apulum 13, 1975, p. 273–298.
- Rusu 2008 – A. A. Rusu, *Creștinismul românesc în preajma Anului O Mie: în căutarea identității*, în: O. Cristea, Gh. Lazăr (eds.), *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, Brăila, 2008, p. 39–68.
- Rusu 2022 – A. A. Rusu, *Ștefan cel Mare și moldovenii din vremea sa*, Cluj-Napoca, 2022.
- Șerbănescu 1959 – N. Șerbănescu, *Titulatura mitropolitelor, jurisdicția, hotarele și reședințele Mitropoliei Ungrovlahiei*, BOR 77, 1959, nr. 7–10, p. 698–721.
- Ștefănescu 1975 – A. Ștefănescu, *Cercetarea satului medieval Mănești de pe Colentina (sec. XIV–XVI)*, Muzeul Național 2, 1975, p. 387–393.
- Ștefănescu 1978 – A. Ștefănescu, *Un lăcaș de piatră ridicat în secolul XVI în vatra satului Mănești-Buften*, în: V. Vrabie (ed.), *Ilfov – File de Istorie*, București, 1978, p. 181–185.
- Ștefănescu 1979a – A. Ștefănescu, *Considerații arheologice privind necropola satului Mănești-Buften (secolele XIV–XV)*, MCA 13, 1979, p. 375–378.
- Ștefănescu 1979a – A. Ștefănescu, *un sat domnesc pe Colentina: Mănești – Buften*, Documente noi descoperite și informații arheologice 1979, p. 39–44.
- Ștefănescu 1980 – A. Ștefănescu, *Cercetările de la Mănești-Buften*, MCA 14, 1980, p. 626–631.
- Ștefănescu 1981 – A. Ștefănescu, *Considerații arheologice privind necropola satului Mănești-Buften (secolele XIV–XV)*, București. MIM 10, 1981, p. 143–149.
- Ștefănescu 1983 – A. Ștefănescu, *Cercetările arheologice de la Mănești-Buften*, MCA 15, 1983, p. 532–536.
- Ștefănescu 1992 – A. Ștefănescu, *Necropola din secolele III–IV descoperită la Mănești-Buften*, CAB 4, 1992, p. 125–131.
- Ștefănescu 1993 – A. Ștefănescu, *Contribuții la cercetarea necropolelor III (sec. XIV–XV) și IV (sec. III–IV) de la Mănești-Buften*, MCA 17, 1993, p. 479–483.
- Ștefănescu 2005 – A. Ștefănescu, *Note privind locuirea din secolele XIV–XV pe raza orașului Buften*, CAB 6, 2005, p. 281–285.
- Știrbu, Vasile 2023 – F. Știrbu, G. Vasile, *Beneath the Surface: Uncovering the Social and Biological Significance of Contemporary Multiple Burials in a Mediaeval Sample from Wallachia*, RAASI 5, 2023, p. 327–361.
- Teleman 2017 – F. Teleman, *Constituirea domeniului Mănăstirii Sfânta Troiță (Radu Vodă) din București: între practică devoțională și strategie administrativă (1568–1730)*, SMIM 35, 2017, p. 75–108.
- Țânțăreanu 2010 – E. Țânțăreanu, *Habitat medieval în sud-vestul Munteniei în sec. XIV–XVII. Temeiuri istorice și arheologice*, București, 2010.

Anexă

Lista complexelor funerare datate cu monede, alcătuită din: numărul de complex, numărul de monede aferente fiecăruia, descrierea monedelor (emitent, dată/perioadă, tip), a materialului (argint, bronz) și menționarea prezenței sau absenței perforațiilor.

Număr de ordine	Denumire complex	Număr monede	Descrierea monedei/monedelor descoperite în complex: Emitent/perioadă/tipul de monedă	Material	Perforații
1	cpl. 359	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân? (1386–1418), prima parte a domniei, ducat de tip comun.	argint	-
2	cpl. 550	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân? (1386–1418), prima parte a domniei, ducat de tip comun.	argint	1
3	cpl. 322	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân (1386–1418), ban.	argint	-
4	cpl. 349	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân, (1386–1418), fals după ducat.	bronz argintat	-
5	cpl. 117	2	Țara Românească, Mircea cel Bătrân (1386–1418), a doua parte a domniei, ducat de tip II (cu efigie).	argint	1 (prima)
			Regatul Ungariei, Sigismund de Luxembourg, 1387–1427, parvus.	argint	-
6	cpl. 120 A/B	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân (1386–1418), a doua parte a domniei, ducat tip IIc.	argint	2
7	cpl. 1250	2	Imperiul Otoman, sec. XV, aspru fals.	bronz argintat	1
			Țara Românească, Mircea cel Bătrân (1386–1418), a doua parte a domniei, ducat de tip IIc.	argint	-
8	cpl. 1253	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân (1386–1418), a doua parte a domniei, ducat de tip IIa.	argint	1
9	cpl. 556 A/B	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân (1386–1418), a doua parte a domniei, sau Mihail (1418–1420), ducat cu efigie.	argint	1
10	cpl. 978	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân (1386–1418), a doua parte a domniei, sau Mihail (1418–1420), ducat cu efigie.	argint	-
11	cpl. 1128	1	Țara Românească, Mircea cel Bătrân (1386–1418), a doua parte a domniei sau Mihail (1418–1420), ducat cu efigie?	argint	2
12	cpl. 561 B	1	Țara Românească, Mihail (1418–1420), ducat.	argint	2
13	cpl. 690 A/B	1	Țara Românească, Mihail (1418–1420), ducat.	argint	-
14	cpl. 1244 A/B	2	Țara Românească, Mihail (1418–1420), ducat.	argint	-
			Țara Românească, Mihail (1418–1420), ducat.	argint	-
15	cpl. 1154	1	Imperiul Otoman, Murad II (1421–1444; 1446–1451), anul hegirei 825 (=1422 d.Hr.), aspru.	argint	-
16	cpl. 1078	1	Regatul Ungariei, Sigismund de Luxembourg, 1430–1437, quating.	bronz, argintat	-
17	cpl. 619	1	Regatul Ungariei, Vladislav I, 1444, denar.	bronz, argintat	1
18	cpl. 1179	1	Țara Românească, Vladislav II (1447–1456), ducat.	argint	1
19	Cpl. 1316/1317	1	Țara Românească, Vladislav II (1447–1456), ducat.	argint	-
20	cpl. 1604	1	Țara Românească, Vladislav II (1447–1456), ducat.	argint	1 (ruptă)
21	cpl. 1186	1	Imperiul Otoman, Mehmed II (1444–1446; 1451–1481), anul hegirei 855 (din perioada 1451–1460), aspru.	argint	-
22	cpl. 1541	1	Imperiul Otoman, Mehmed II (1444–1446; 1451–1481), anul hegirei 865 (din perioada 1460–1470), aspru.	argint	-
23	cpl. 1556	1	Imperiul Otoman, Mehmed II (1444–1446; 1451–1481), anul hegirei 865 (din perioada 1460–1470), aspru.	argint	1
24	cpl. 1605	1	Țara Românească, Radu cel Frumos (1462–1475, cu întreruperi), ducat.	argint	1

Număr de ordine	Denumire complex	Număr monede	Descrierea monedei/monedelor descoperite în complex: Emitent/perioadă/tipul de monedă	Material	Perforații
25	cpl. 940	1	Regatul Ungariei, Vladislav II (1490–1516), denar.	argint	1
26	cpl. 198	1	Imperiul Otoman, Selim I (1512–1520) de la sfârșitul domniei (c. 1517–1520).	argint	-
27	cpl. 208	1	Imperiul Otoman, Selim I (1512–1520) de la sfârșitul domniei (c. 1517–1520).	argint	1
28	cpl. 1235	1	Imperiul Otoman, Selim I (1512–1520) de la sfârșitul domniei (c. 1517–1520).	argint	1
29	cpl. 1283	1	Cnezatul Moscovei, Ivan IV, 1533–1547, denar.	argint	1
30	cpl. 936	1	Imperiul Otoman, Süleyman I (1520–1566), aspru.	argint	1
31	cpl. 815	1	Imperiul Otoman, Süleyman I (1520–1566), din perioada 1520–1540, aspru.	argint	1
32	cpl. 190	1	Imperiul Otoman, Süleyman I (1520–1566), din perioada 1540–1555, aspru.	argint	1
33	cpl. 885	1	Imperiul Otoman, Süleyman I (1520–1566), din perioada 1555–1566, aspru.	argint	1
34	cpl. 824	1	Regatul Ungariei, Ferdinand I (1526–1564), denar.	argint	-
35	cpl. 178 B	1	Regatul Ungariei, Ferdinand I, 1564, denar.	argint	-
36	cpl. 1001	1	Imperiul Otoman, Selim II (1566–1574), aspru.	argint	1
37	cpl. 1041	1	Imperiul Otoman, Selim II (1566–1574), aspru.	argint	1
38	cpl. 139	1	Imperiul Otoman, Murad III (1574–1595), aspru.	argint	1
39	cpl. 207/1	1	Imperiul Otoman, Murad III (1574–1595), aspru.	argint	1 (ruptă)
40	cpl. 1198	1	Imperiul Otoman, Murad III (1574–1595), aspru.	argint	1
41	cpl. 735	1	Imperiul Otoman, Murad III (1574–1595)?, aspru.	argint	1
42	cpl. 920	1	Imperiul Otoman, Murad III (1574–1595)?, aspru.	argint	1
43	cpl. 878	1	Imperiul Otoman, Murad III (1574–1595)?, aspru.	argint	1
44	cpl. 215/2	1	Regatul Ungariei, Rudolf II, anii 1580–1589, denar.	argint	-
45	cpl. 266	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
46	cpl. 301	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
47	cpl. 588	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
48	cpl. 728	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
49	cpl. 955	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
50	cpl. 957	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
51	cpl. 1000	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
52	cpl. 1450	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
53	cpl. 1585	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru.	argint	1
54	cpl. 175 B	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru fals.	bronz	1
55	cpl. 587	1	Imperiul Otoman, sfârșitul sec. XVI, aspru fals.		1 (ruptă)
56	cpl. 694	1	Imperiul Otoman, sec. XVI, aspru.	argint	1
57	cpl. 802	1	Imperiul Otoman, sec. XVI, aspru.	argint	1
58	cpl. 871	1	Imperiul Otoman, sec. XVI, aspru.	argint	1
59	cpl. 1023	1	Imperiul Otoman, sec. XVI, aspru, imitație.	argint	1
60	cpl. 864	1	Regatul Ungariei, sec. XVI, denar fals.	bronz argintat	1
61	cpl. 129	12	Regatul Ungariei, Vladislav II, 1500–1502, denar.	argint	1
			Regatul Ungariei, Ferdinand I 1550, denar.	argint	1
			Regatul Ungariei, Ferdinand I, 1557, denar	argint	1
			Regatul Ungariei, Ferdinand I, 1563, denar.	argint	1
			Regatul Ungariei, Maximilian II, denar, 1572.	argint	1
			Regatul Ungariei, Maximilian II, 1565–1575, denar.	argint	1

Număr de ordine	Denumire complex	Număr monede	Descrierea monedei/monedelor descoperite în complex: Emitent/perioadă/tipul de monedă	Material	Perforații
			Regatul Ungariei, Rudolf II, 1582, denar.	argint	1
			Regatul Ungariei, Rudolf II, 1587, denar.	argint	1
			Regatul Ungariei, Rudolf II, 1592, denar.	argint	1
			Regatul Ungariei, Rudolf II, 1598, denar.	argint	1
			Regatul Ungariei, Rudolf II, 1602, denar.	argint	1
			Regatul Ungariei, Matthias II, 1609, denar.	argint	1
62	cpl. 858	1	Imperiul Otoman, Ahmed I (1603–1617), dirhem.	argint	1
63	cpl. 1015	1	Imperiul Otoman, Ahmed I (1603–1617), dirhem.	argint	1
64	cpl. 214	1	Imperiul Otoman, Osman II (1618–1622), aspru.	argint	1
65	cpl. 219	1	Imperiul Otoman, Osman II (1618–1622), aspru.	argint	-
66	cpl. 753	1	Imperiul Otoman, începutul sec. XVII?, aspru.	argint	-